

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

«Військова і громадська діяльність Марка Боєслава»

Студента 4 курсу, групи СОІз-41
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (історія)»

Князевича Івана Степановича

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Єгрешій Олег Ігорович

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент

Стефанюк Галина Василівна

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Формування поглядів та початок діяльності Михайла Дяченка у контексті історичної епохи	7
РОЗДІЛ 2. Військова діяльність Михайла Дяченка («Марка Боєслава»)	18
РОЗДІЛ 3. Творча спадщина діяча	32
РОЗДІЛ 4. Методика вивчення історичних постатей у позакласній роботі на прикладі М. Дяченка	44
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність. Історія національно-визвольної боротьби українців у ХХ ст. досі наповнена багатьма загадками, які ще потребують дослідження. Радянська влада різними способами намагалася осквернити пам'ять про справжню діяльність ОУН та УПА. Підпільників та повстанців називали не інакше як бандитами, а також бандерівцями. Органами НКВС створювалися винищувальні батальйони, легендовані групи та псевдобойові для того, щоби скомпрометувати їх в очах місцевого населення.

В середині 1950-х років збройна боротьба УПА з радянським режимом повністю припинилася. Від того часу і до незалежності України народилося і виросло нове покоління, а протягом цього періоду образ українського повстанця було повністю спотворено. Також радянська влада зовсім неправдиво показала діяльність повстанців у всіх країнах, на які мала сфери впливу, особливо на пострадянському просторі.

В умовах незалежності України почався новий об'єктивний етап вивчення та популяризації не тільки загальної діяльності ОУН та УПА, але й біографій окремих повстанців, діячів, командирів, які належали до підпілля. У шкільному курсі історії, зокрема у формах позакласної роботи є необхідність розробки ефективного способу вивчення даної теми як загалом, так і окремих особистостей, до яких в учнів треба сформувати зацікавлення, об'єктивне ставлення та усвідомлення важливості їх діяльності, яка різними способами велась з однією метою – здобуття незалежної Української держави.

Актуальність полягає в необхідності детальнішого вивчення постаті М.Дяченка, його життя за час польської окупації, військової діяльності в лавах УПА, а також його літературної спадщини. До сьогодні залишається багато невідомого про цього повстанського поета, до прикладу, обставини його загибелі досі не з'ясовані, відомо лише те, що мала місце зрада. А в багатьох статтях періодичних видань і навіть у деякій науковій літературі написано, що його могила невідома, а насправді це не так. Отож, слід зазначити, що дослідження життя та діяльності М.Дяченка потрібно продовжувати.

Об'єктом дослідження виступає постать повстанця-поета М. Дяченка (псевдо «Гомін», «Марко Боєслав»).

Предмет дослідження – громадсько-політична, військова та літературна діяльність М. Дяченка, а також методика вивчення його літературної спадщини в закладах загальної середньої освіти.

Мета полягає у висвітленні діяльності М. Дяченка, дослідженні його особистості та творчої спадщини; означення можливостей адаптування теми до ЗЗСО.

Для досягнення цієї мети встановлено такі **завдання**:

- Розкрити формування поглядів та початок діяльності Михайла Дяченка у контексті історичної епохи;
- дослідити військово-політичну діяльність діяча;
- проаналізувати літературну творчість поета і розкрити її значення;
- охарактеризувати методику вивчення постаті М. Дяченка і його літературної спадщини у позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти.

Хронологічні рамки охоплюють 1910 – 1952 рр. Нижня межа позначена роком народження М. Дяченка 25 березня 1910 р. Верхня межа визначена датою його загибелі 22 лютого 1952 р.

Територіальні рамки роботи охоплюють межі Галичини, де розгорнулася діяльність цього діяча.

Наукова новизна бакалаврської роботи полягає у спробі комплексного дослідження військово-політичної діяльності і творчої спадщини Михайла Дяченка у контексті історичної епохи. На наш погляд, науковою новизною нашої роботи виступає освітянська складова – можливості використання проблеми в школі.

Стан наукової розробки. В сучасній українській історіографії тема українського визвольного руху загалом вивчена на достатньому рівні. Провідними дослідниками українського підпілля вважаються І. Патриляк, В. В'ятрович, В. Ільницький та ін. Питання про боротьбу ОУН та УПА на Станіславщині вивчали такі історики як М. Андрусяк, Д. Проданик, І. Андрухів, І. Кметюк, А. Француз.

У своїй монографії «Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954)» В. Ільницький описує загальні тенденції існування підпілля на території Карпатського краю та аналізує напрямки її діяльності [42]. Варто виокремити також праці, які стосуються опису окремих постатей і спогадів учасників визвольної боротьби. Це є документальна трилогія М. Андрусика «Брати грому», «Брати вогню» і «Брати просторів» [27, 28, 29], документальна публіцистика І. Кметюка «Зродились ми великої години» [47], книга Я. Коретчука та П. Ганцюка «Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний ліс»», у якій подано короткі біографічні відомості керівного складу «Чорного лісу» [48] та ін. Також дослідженням особистостей повстанців на Івано-Франківщині займається завідувач історико-меморіального музею Степана Бандери в с. Старий Угринів С. Лесів.

Дослідник О. Іщук присвятив постаті М. Дяченка свою працю «Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Боєслава»», у якій на основі Галузевого державного архіву СБУ та інших матеріалів вперше подано раніше невідому інформацію щодо розшуку М. Дяченка радянськими каральними органами.

Краєзнавці З. Бойчук та П. Дрогомирецький від 1992 р. були постійними дописувачами статей про М. Дяченка у таких періодичних виданнях як «Нова зоря» [19, 20, 21], «Вечірній Івано-Франківськ» [14, 15, 16], «Новий час» [13] та ін. Також у таких виданнях є спогади побратимів самого М. Дяченка, наприклад Д. Верхоляка [17] та Ю. Тимчука [25]. З. Бойчук зібрав архівні дані про його арешти польською поліцією. П. Дрогомирецький висвітлив короткі біографії сім'ї Дяченків. Н. Смирнова та О. Стасюк провели аналіз літературної спадщини поета [60, 61].

Пройшло уже багато десятиліть від того часу, як трагічно не стало воїна-поета М. Дяченка, але навіть у наш теперішній час знаходяться його невідомі твори. У 2010 р. на межі Калуського та Галицького районів у лісі було знайдено архів М. Дяченка [12, 24], і хоча третина документів не збереглася, але там було чимало його рукописів. У 2018 р. краєзнавець О. Дрогомирецький випадково знайшов серед архівних справ засуджених радянською владою повстанців три

невідомі вірші «Марка Боєслава» [38]. Велика кількість документів про діяльність УПА та ОУН на Прикарпатті загалом та про окремих учасників підпілля міститься у збірці «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті» [5]. А наприкінці 2021 р. до Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби ім. С. Бандери було передано викуплений меценатом із приватної власності ще один архів М. Дяченка. Через теперішню агресію росії щодо нашої держави його ще повністю не опрацьовано. Величезну цікавість викликає невідомий рукописний твір «Чорний ліс», підписаний ініціалами «М. Б.», а ще так само підписано і кілька оповідань на повстанську тематику [11].

Методична література подана у вигляді загальних підручників та посібників педагогічного спрямування [66, 70, 71]. Також представлені фахові статті про деякі напрями методики навчання, наприклад, В. Кизенко описує аспекти факультативної роботи [46], В. Гладун аналізує використання різних видів ігор на уроках як спосіб підвищення ефективності навчання [35].

Методи дослідження – наукова робота написана згідно основних положень вивчення історичних процесів – об’єктивності, систематичності та комплексу дослідження. При написанні використано такі методи дослідження як аналіз і синтез, узагальнення, багатфакторність, порівняння та ін.

Практичне значення одержаних результатів: дана робота може бути використана в подальшому дослідженні чи написанні наукових статей, а також сприятиме кращій підготовці та організації вчителем позакласної роботи при вивченні постаті М. Дяченка.

Структура роботи складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків (усього 73 позиції).

РОЗДІЛ 1. Формування поглядів та початок діяльності Михайла Дяченка у контексті історичної епохи

Після відновлення Польської держави та остаточного підпорядкування їй Галичини у 1923 р. за рішенням Ради послів Антанти, польський уряд почав проводити досить відкриту антиукраїнську політику, яка супроводжувалася забороною української мови, закриття українських шкіл, політикою осадництва і пацифікації тощо. На такому тлі зароджувалися різні політичні партії та організації Галичини, що ставили собі за мету захист українських інтересів. До них можна віднести УНДО, яке було ліберальним у відносинах з польською стороною, УВО та ОУН, які ставили своїм завданням революційну боротьбу для захисту українців та створення української держави.

В таких умовах проходило дитинство і юність Дяченка Михайла Васильовича. Він народився в час, коли територія Галичини входила до складу Австро-Угорської імперії – 25 березня 1910 р. у селі Боднарів, тодішнього Станиславівського повіту у простій селянській родині, де було четверо дітей, наймолодшим серед яких був Михайло. Його мати померла, коли йому було два роки. Михайло присвятив їй одну із своїх найкращих поем «Мати», написану в 1949 р. Батько, Василь, протягом 1914–1917 рр. був санітаром на італійському фронті. Повернувся додому хворим на тиф, від якого й помер у 1918 р. (похований був у Станиславові на старому цвинтарі, але могила не збереглася, бо цвинтар знищили у 80-х роках) [20, с. 5]. Відтоді його вихованням переважно займався старший брат Микола (1894–1942 рр.), який був студентом, а згодом слухачем Української Сільськогосподарської Академії в Чехії. Микола підготував Михайла до вступу на навчання до Станиславівської гімназії, де він став членом літературного гуртка. Під час навчання у гімназії Михайло вступив до «Пласту» (Додаток А). У цей же час виявилось, що в нього є хороші поетичні здібності. Брат помітив його хист до написання віршів, оцінював їх і мав чималий вплив на становлення Михайла, як поета. [43, с. 12].

1930 р. Михайло Дяченко закінчив навчання в гімназії і поступив на правничий факультет Львівського університету. Невдовзі він починає брати

активну участь у громадській діяльності навчального закладу. Деякі дослідники датують вступ М. Дяченка до ОУН 1931 роком, але зараз можна із впевненістю стверджувати, що до лав організації він вступив у 1930 р. Доказом цього може слугувати лист Марка Боєслава до Степана Бандери, датований травнем 1950 р. [3, с. 5–10].

Упродовж 27 січня – 2 лютого 1929 р. у Відні тривав перший Конгрес Українських Націоналістів. На цьому Конгресі були детально розглянуті питання про ставлення ОУН до Польщі. Обговорювалась також окупація та польське панування на західноукраїнських землях. Тоді ж було вписано гасло, що ОУН має на меті створення Незалежної Соборної Української Національної Держави і «...змагає до повного усунення всіх окупантів з українських земель...» [56]. Звичайно, що ОУН діяла нелегально, адже українські партії та організації навіть мови не могли вести не лише про незалежність, а й про надання українцям автономії.

У брошурі ОУН «Як і за що ми боремося з поляками. Краєва ексекутивна ОУН» М. Дяченко прочитав, що тяжке становище українського народу настало через панування Польщі, через те, що поляки, а не українці, користуються багатствами української землі. На той час він і сам уже це розумів, а тому старався докладати зусиль, щоби бути корисним для Організації. Також у брошурі йшлося про те, що українці, а не поляки, повинні бути панами на своїй землі і навіть чинити збройний спротив проти них [57].

Михайло Дяченко бачив, що поляки своїми діями не роблять нічого доброго для українців. Вони проводили колонізацію, гнобили українські національні рухи, у школах вводилась польська мова навчання (а особливо там, де більшість учнів були українські) [56], закривались читальні «Просвіти», різні товариства та організації («Пласт», «Сокіл» та ін.), українці не могли мати доброї роботи з відповідною зарплатою, їх обмежували у їхніх правах тощо.

Після закінчення навчання в гімназії Михайло Дяченко швидко поринув у вир громадсько-політичної діяльності. Прикладом для наслідування стає його старший брат Микола. Михайло став активним учасником громадсько-культурних

товариств у своєму селі, таких як «Просвіта», «Сокіл», «Рідна школа», «Сільський господар». Очолюване ним спортивно-патріотичне товариство «Сокіл» здобувало перемоги під час проведення спортивних змагань у Станіславівському повіті та у Львові. (1939 р. М. Дяченко на змаганнях у Львові зайняв друге місце у бігу на 100 метрів) [43, с. 13].

Найбільше часу та сил Михайло віддав роботі в читальні «Просвіта» у рідному селі Боднарів. Його праця в товаристві розпочалася у кризовий період, який заключався в організаційних та фінансових труднощах. Та все ж таки боднарівська «Просвіта» завдяки значній праці її членів у середині 1930-х років не лише економічно зміцніла, а й стала визначальним чинником культурного та громадсько-політичного життя. Активність М. Дяченка не могла залишитися без уваги, і у вересні 1935 р. на загальних зборах його обрали до складу керівництва «Просвіти» [61, с. 482].

До слова, «Просвіта» мала за мету підвищувати національну самосвідомість українців. Найперше, що зробив М. Дяченко як керівник читальні, це заснував курси для неграмотних, на яких особисто сам навчав молоде покоління та старших селян, добре розуміючи, що відсутність освіти стоїть на заваді розвитку політичної свідомості українського народу. Одночасно праця в товаристві надавала можливість проводити активну пропаганду ідей українського націоналізму серед молоді, а що найголовніше – залучати її до членства в ОУН. Патріотичне виховання мало особливу складову, яка заключалася у читанні літератури, що була присвячена історичним подіям, проводились лекції по історії України, організовувалися зустрічі та спілкування зі свідками національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. тощо.

Один із провідних членів ОУН Василь Галаса у книзі «Наше життя і боротьба» згадував, що в його школі навчання проводилося українською мовою, але вчителька історії була полька і, відповідно, трактувала предмет зі своєї, тобто польської точки зору. Відповідно історія України, яку учні чули від своїх батьків, родичів, була інакша, не така, яку їм розповідали в школі [33, с. 15].

Михайло Дяченко розумів, що масова неграмотність є серйозною перешкодою на шляху національно-патріотичного просвітництва населення. Він також zorganizував молодіжний гурток, учасники якого по вечорах слухали лекції з об'єктивної історії України. Учасники цих курсів, лекцій та гуртків навіть не здогадувались про те, що тут вони готуються уже в близькому майбутньому стати підпільниками і добровільно почнуть боротися за волю для України.

У листопаді 1935 р. Провід ОУН спричинився до проведення свята Галича, де М. Дяченко а також інші підпільники були співорганізаторами цього дійства. Це свято офіційно було присвячене 10-літньому ювілею з нагоди заснування товариства «Просвіти» в Галичі. Але свідомі українці знали, що одночасно з цим відзначається і Злука Галицької та Наддніпрянської армій, а також їх похід на Київ [51].

Щоби зібрати кошти для «Просвіти» М. Дяченко поширював серед людей літературу на різні популярні теми, підручники для шкіл, брошури та листівки до свят з різних просвітянських видавництв. Для заохочення своїх односельчан передплачувати українську пресу, він запрошував зі Станиславова кольпортерів (осіб, які займалися розповсюдженням преси та книжок) українських видань: Корнила Чорнія, Євгена Хмільовського та ін. Вони знайомили селян з умовами щодо передплати та змістом окремих часописів. Діяльність М. Дяченка надавала йому можливість знайомитись і спілкуватись з багатьма відомими людьми краю. На його запрошення до Боднарова приїздили такі особи, як Й. Крушельницький та д-р Є. Олесницький зі Станиславова (вони у жовтні 1934 р. обговорювали справи щодо виборів до громадських рад). На початку 1937 р. сенатор Осип Луцький виступав на зборах села Боднарів по справі заснування товариства «Здоров'я»; у 1938 р. на захист інтересів української громади села приїздив посол Юліан Пеленський [61, с. 484].

Михайло Дяченко брав участь в організації кожного свята та національних ювілеїв, які відзначалися при читальні «Просвіти». Він виступав з промовами на теми визвольних змагань українського народу, цитував Шевченка, розповідав про історію України, закликав любити її, не забувати та шанувати українських героїв.

При читальні «Просвіти» діяло товариство «Сокіл». На одному із засідань цього товариства 1 листопада 1936 р. М. Дяченко підготував та зачитав реферат про героїчний вчинок Дмитра Данилишина та Василя Біласа, що викликало жваве обговорення серед населення.

ОУН здійснювала акти експропріації, тобто проводили напади на банки, державні установи для вилучення коштів, щоби використовувати їх у своїх цілях для національно-визвольної боротьби. Експропріації приватного майна були заборонені. Організація намагалася виховувати народні маси на бойових акціях, особливо це стосувалося молоді. Проводились ці акції також для того, щоби світова громадськість звернула увагу на політику постійних утисків українського народу з боку Польщі, її окупаційної влади [56].

Одна така невдала акція була здійснена бойовиками ОУН наприкінці листопада 1932 р. в містечку Городок поблизу Львова, в результаті якої двоє нападників було вбито, а 21-річного Василя Біласа та 25-річного Дмитра Данилишина спіймано. Поляки стратили їх на світанку 23 грудня того ж року. Через кілька днів у Кракові було видрукувано під приводом спортивних змагань 20 тис. фотографій чотирьох нібито спортсменів, якими насправді виявились загиблі під час акції в Городку Березинський та Старик і страчені Білас та Данилишин. Ці фотографії збільшувалися у кількості та розповсюджувалися по всіх країнах, де перебували українці [50].

Дехто міг би сказати, що ця акція в Городку була грабежем, що це було неправильно. В ті часи багато організацій та рухів здійснювали практики пограбувань ворожих державних установ для експропріації революційної діяльності. Навіть сам Пілсудський кількома десятиліттями раніше організовував і брав участь у нападах на російські фінансові установи, а за награбовані гроші фінансував польський визвольний рух [32].

Оскільки подія під Городком закінчилась для ОУН трагічно (крім смерті чотирьох бойовиків було ще заарештовано багато членів організації), то провідник націоналістів Є. Коновалець поставився до цієї спроби пограбування дуже критично. Крайового Провідника ОУН було звільнено, а замість нього

поставлено Степана Бандеру. Одразу ж після цього, на початку 1933 р., в діяльність організації були внесені деякі зміни. С. Бандера організував антимонопольну кампанію, яка полягала в тому, щоби українці відмовилися купувати тютюн та алкоголь, які мала право продавати польська держава. Це призвело до фінансових збитків польській стороні, але що найголовніше – для своєї громадськості українці добилися великого виховного ефекту. На цей бойкот одразу ж занепокоєно відреагувала польська преса [50]. Також припинялися експропріаційні акти. Замість них усі бойові акції спрямовувалися на представників окупаційної влади, а також тих, хто їм прислуговував. За ініціативи С. Бандери була проведена «Шкільна акція», перед якою ставилось завдання повернути до школи українську мову. Із цією метою було надруковано багато тисяч листівок та брошур.

Ця історія двох молодих хлопців привернула до ОУН велику цікавість з боку простого люду. Народ почав більше цікавитися що це за така ОУН, хто такі націоналісти і за що вони борються. Неодноразові виступи М. Дяченка на різноманітних заходах про історію Біласа і Данилишина може свідчити про те, що даний випадок справив великий вплив на світогляд майбутнього повстанця.

Для затвердження української самостійницької ідеї важливим був економічний чинник, через що М. Дяченко багато уваги звертав на сільську кооперацію, розповсюджуючи з-поміж людьми літературу з просвітянської серії «Господарська бібліотека», де йшлося про методи щодо покращення господарювання у селах та ліквідацію безграмотності українського населення. Також він наголошував про велике значення діяльності Ревізійного Союзу Української Кооперації у Львові (заснована у 1905 р. установа організаційно-ідейного об'єднання західно-української кооперації в Галичині; ліквідована більшовиками в часи першої окупації Галичини) [61, с. 483]. Отже, працюючи в «Просвіті», він водночас виконував різні завдання як член ОУН, проводячи різні заходи з населенням, яке навіть до кінця не усвідомлювало, що з ним ведеться повчальна патріотична робота.

Брати Микола і Михайло Дяченки також зробили великий внесок у освітнє та громадсько-культурне життя Боднарова. У 1932 р. своєю діяльністю Михайло привернув до себе увагу польської поліції. За ним, врешті, встановили нагляд. У протоколах стеження спочатку зазначалося, що М. Дяченко не проводить антипольської діяльності. А вже наприкінці 1933 р. вказувалося, що у своїх виступах перед людьми на різних заходах він прищеплює слухачам ненависть до польського населення та до Польщі. Його неодноразово затримували для з'ясування обставин, проводили обшуки в його помешканні, виписували попередження за патріотичні промови, але не могли зібрати достатньо доказів для судової справи.

У помешканні Дяченків часто гостював друг Михайла Василь Чижевський із села Бабина-Зарічного, який вчився з ним у гімназії. Хлопці часто спільно читали книги, бо брат Микола зібрав у домі велику бібліотеку. Також часом навідувався до них товариш із «Просвіти» с. Вістова Іван Смольський та деякі інші особи. Обговорювали контакти громадських українських установ між селами, а також справи, які стосувалися ОУН, позаяк усі були її членами. Михайло і сам неодноразово навідувався пішки або на велосипеді до своїх друзів у інші села [40].

Велика активність у культурно-просвітницьких заходах жителів села дратувала пропольсько-налаштованих мешканців. Між ними часто виникали конфлікти. У травні 1937 р. група людей принесла до приміщення читальні «Просвіти» портрети польських діячів. Там якраз перебував М. Дяченко, який намагався не впустити їх всередину. У відповідь вони сильно побили його [51]. Ця історія була написана в станіславівських та львівських газетах і набула широкого розголосу. Щоб вияснити причини цієї ситуації, до Боднарова приїхав посол польського сейму Біляк. Але цей приїзд, врешті, не мав абсолютно ніяких сприятливих наслідків. Невдовзі після від'їзду Біляка, у середині червня 1937 р. польська поліція здійснила обшук у домі Дяченків та згодом арештувала Михайла. Він пробув у станіславській тюрмі до вересня 1937 р.

У слідчій справі польської прокуратури щодо М. Дяченка описано багато про його зустрічі з різними людьми та про заходи, у яких він брав участь. У цих документах розповідається про його діяльність у Товариствах читальні «Просвіти» та «Сокіл» і зустрічі з різними особами:

- щонеділі та у свята з різних газет він зачитував новини, потім переходив до читання українських історичних книжок та пояснював прочитане;

- встановлював зв'язки з особами, які підозрюався у приналежності до ОУН, а саме: Василь Чижевський, студенти Олекса Масляк та Ярослав Яскевич, о. Стефан Яскевич, Юліан Кочержук та ін.;

- 25 червня 1932 р. прийняв у себе вдома Ярослава Яскевича та Василя Чижевського, де обговорювалося питання урочистостей, які мали відбутися в Станиславові з нагоди святкування річниці українських гетьманів, а ще потребу створення товариств «Сокіл» та «Рідної Школи» у тих селах, де їх ще нема;

- 30 червня 1932 р. також мав зустріч із цими двома особами – говорили про справи «Сокола», а також про відзначення річниць;

- 7 липня 1932 р. у греко-католицького священника Юліана Кочержука брав участь в обговоренні роботи українських товариств, які стосуються української ідеології [15].

Такі детальні описи, які датовані 1932–1933 рр. щодо М. Дяченка та інших свідчать про те, що нагляд за ними польської поліції був досить пильний. В документах навіть поданий час, о котрій годині зустріч починалася і о котрій закінчувалась. Майже кожен опис мав висновок про оцінку якоїсь шкідливої діяльності щодо польської людності чи польської влади [16].

Після того, як його випустили з в'язниці, він не полишив громадської та просвітницької діяльності, і надалі продовжив справи, якими займався до арешту [44]. За ним велося постійне спостереження, фіксувались його зустрічі. Впродовж року дільничний поліцай, який слідкував за М. Дяченком, постійно відправляв звіти про стеження до повітової жандармерії. У протоколі стеження за 22 квітня 1938 р. зроблений запис про збори у читальні «Просвіти», які організував М.Дяченко, на яких він закликав селян відстоювати свої законні права у

стосунках із польським населенням. Ще на цих зборах було схвалено його пропозицію на те, щоби встановити в читальні скриньку для скарг та обрати авторитетних жителів села, які будуть розглядати ці скарги. Скринька була потрібна для анонімності, бо більшість людей боялися говорити відкрито [61, с. 485].

Судячи з того, що М. Дяченко пробув у в'язниці близько трьох місяців, можна зробити висновок, що доказів, достатніх для відкриття кримінальної справи проти нього, у поліції не було, а тому невдовзі його довелося відпустити. Напевно, розрахунок був на те, що Михайло просто злякається і припинить свою громадсько-просвітницьку та патріотичну роботу. Але зламати його не вдалося.

Польська поліція активно проводила роботу з пошуку членів ОУН і арештовувала чимало осіб, яких підозрювала у можливій приналежності до організації. Крім того, багато підозрюваних викликалися на судові процеси як свідки. Бувало й таке, що цих свідків після надання показань арештовували.

М. Дяченко проходив як свідок по справі свого товариша Миколи Никифорчина – визначного громадсько-політичного діяча Станіславівщини, майбутнього провідника УПА на псевдо «Дубенко» та «Вартовий». Процес по справі Никифорчина тривав від 8 жовтня 1937 р. до 7 листопада 1938 р. У цій справі, яка зберігається в Державному архіві Івано-Франківської області, є запит до Міністерства юстиції про судимість на М. Дяченка, датований 13 січня 1938 р. (Додаток Б). А вже 17 січня була відповідь, що М. Дяченко «не вказаний в реєстрі засуджених міністерства юстиції» [1]. Пізніше, коли Марко Боєслав був у лавах УПА, він написав віршовану версію загибелі Миколи Никифорчина під назвою «Пісня про друга Миколу Н.-Вартового», яка була датована 8 січня 1947 р. у збірці «Хай слава луна» [3, 192–193].

Відчуваючи за собою пильне стеження поліції та маючи непереборне бажання бути корисним для свого краю, М. Дяченко вирішив здобути економічну освіту. У жовтні 1938 р. він поїхав на вищі торговельні курси до Львова і тим самим він ще мав надію, що слідство за ним призупиниться. Та навесні 1939 р. вдруге М. Дяченко був арештований за свою діяльність і знову потрапив до тюрми

в Станіславові. Пробув там до вересня 1939 р. бо перед приходом радянських військ поляки все покинули напризволяще і втекли. Згодом Михайло Дяченко вийшов із тюрми, пішов до свого села і того ж вечора виїхав до Холмщини [40].

На Холмщині він пробув до листопада 1941 р. За час свого перебування у цих краях М. Дяченко відзначився активною просвітницькою, громадською та творчою діяльністю. У селах: Волосковоля, Брус, Володава та ін. він проводив навчання для дітей з Української мови та історії України. У Брусі заснував драматичний гурток для дорослих та молоді, надавав селянам поради щодо ведення господарства. Також налагодив контакти із націоналістичним підпіллям, часто їздив до Кракова, бо там базувався провід ОУН [52].

За час перебування в цих краях був активним дописувачем до місцевих газет та інших видань. Наприклад, в газеті «Краківські вісті» вийшла його стаття про шкідливість вживання алкогольних напоїв, у газеті «Здоров'я – скарб людини і народу» описав переваги здорового способу життя, в журналі «Сільський господар» писав багато статей про українську кооперацію та кооперативний союз. Відвідуючи Краків, М. Дяченко поширював свою літературну діяльність в «Українському видавництві», яке видавало різні журнали.

Одного разу під час проведення організованої ним вистави у с. Волосковоля він познайомився з місцевою дівчиною Марією Савчук, із якою одружився в листопаді 1941 р. Невдовзі провід ОУН доручив йому повернутися назад до Галичини, і він з дружиною повернувся до Боднарова. Тут йому довелося перейти на напівлегальне становище. Почав працювати в товаристві «Сільський господар» в Станіславові, знову взявся до роботи в «Просвіті», проводив ідейно-політичні вишколи з молоддю.

Після того, як у 1944 р. нацисти відступили, М. Дяченко почав розуміти, що стане об'єктом переслідування з боку НКВС. Він із сім'єю спробував емігрувати за кордон, але ця спроба була невдала. З осені 1944 р. він повністю перейшов на нелегальне становище, а вся його подальша доля стала пов'язана з діяльністю в ОУН та УПА [44].

Отже, як можна бачити, уже під час навчання в гімназії почав формуватися незмінний світогляд М. Дяченка, який характеризувався усвідомленням важливості вивчення рідної мови, історії, культури. Варто відзначити, що на формування його особистості важливий вплив мав старший брат Микола, який підтримував Михайла у навчанні та творчих починаннях.

Із метою виховання національно-свідомої молоді він організовував та долучався до різних просвітницьких заходів у своєму та навколишніх селах, Станіславі, Галичі та Холмщині. А завдяки своїй харизматичності навколо нього гуртувалося багато людей. Попри переслідування польською поліцією, обшуки та навіть арешти, М. Дяченко не припинив своєї активної діяльності.

РОЗДІЛ 2. Військова діяльність Михайла Дяченка («Марка Боєслава»).

Літературний псевдонім «Марко Боєслав» поєднував незламний дух та героїку того буремного часу, протягом якого він жив, творив та боровся. Слово «Марко» за однією з версій походить з латинського «мартос» – народжений в березні, березневий (бо ж місяць народження М. Дяченка саме березень). Або ж це слово може походити від аналогії слова Марс – бога війни у давніх римлян, «Маркус» по-латинськи, «Марксе» по-грецьки і старослов'янське «Марькъ». В юності М. Дяченко захоплювався античною міфологією – у своїх перших віршах він використовував назви міфічних героїв та богів. «Марко» може означати войовничий, переможний. Крім того, перша літера цього псевдоніма та імені співпадає. Слово ж «Боєслав» говорить само за себе – означає «славні бої», «бойова слава», що якраз відповідало потребам того часу. Поєднання слів «Марко» і «Боєслав» в загальному означають переможець, звияжець [40].

Протягом 1944–1947 рр. М. Дяченко перебував у референтурі пропаганди Станиславівського обласного, а пізніше і Карпатського крайового проводу ОУН. Одночасно виконував роль керівника друкованих видань цього проводу («Чорний ліс», «Шлях перемоги»), а також редагував літературну працю інших підпільних авторів. З 1950 р. він став керівником пропаганди Карпатського крайового проводу (Додаток В).

За літературну та пропагандистську діяльність, згідно постанови УГВР від 28 серпня 1948 р., М. Дяченка було нагороджено Срібним Хрестом Заслуги.

За час перебування в лавах УПА, починаючи з 1944 р. і до загибелі в 1952 р. в підпільних друкарнях було видано великими накладками багато віршованих та прозових творів. У підпіллі він використовував псевдоніми «Гомін», «Славобор», «М. Б.», «Б-С2», «Б-333», а літературу підписував псевдонімом «Марко Боєслав» [44].

Від грудня 1945 р. кадебісти завели агентурну справу «Верховинці» по розшуку керівників ОУН Карпатського крайового проводу. Чекісти добре знали,

хто такий «Марко Боєслав», знали вони і його рідних та друзів, старалися використовувати будь-які засоби, щоби захопити його. Після загибелі керівника Львівського крайового проводу ОУН і підпільного публіциста Осипа Дяківа («Горновий») почалося справжнє полювання на керівників ОУН М. Твердохліба («Грім») і М. Дяченка («Гомін», «Марко Боєслав»). Рідних та знайомих М. Дяченка було арештовано близько 60 осіб. Найближчих його родичів чекісти не чіпали, але цілодобово стежили за ними, бо розраховували на те, що він спробує сконтактувати з кимось із них. Для ліквідації боївки «Гомона» було створено 13 оперативних груп, куди входило 64 оперативника і 530 офіцерів та солдатів військ МДБ [65].

У документах зі справи «Верховинці» міститься інформація про спроби проникнення завербованих осіб у підпілля ОУН, щоби зблизитися з М. Дяченком. Одного з таких людей в березні 1948 р. після відповідного опрацювання було завербовано у Львові і дано агентурну кличку «Св'язіст». Він знав М. Дяченка та Марію – його дружину. До цього агента М. Дяченко прислав свою зв'язкову «Ольгу» (Чемерис Ольга Семенівна, 1925 р. н., с. Васелиця Черкаської обл.). І вже в травні того ж року агент видав її чекістам, які зразу, як подано в документах, провели з нею «активну роботу» (така робота в більшості випадків полягала в залякуваннях і побоях). Червонопогонники швидко зрозуміли, що до них потрапила не проста зв'язкова – «Ольга» була однією з найбільш довірених осіб М. Дяченка, вона особисто знала «Роберта» (Я. Мельник), «Митаря» (Р. Лівий) та багатьох інших членів Карпатського крайового проводу ОУН. Отримавши важливі свідчення, емгебісти запропонували їй співпрацювати з ними, щоби вивести М. Дяченка до них з повинною [43, с. 25–28]. Зрозумівши, що в неї є шанс втекти, вона погодилась. Для того, щоби скріпити роботу і мати можливість скомпрометувати О. Чемерис, чекісти зробили разом з нею спільну фотографію, а на звороті змусили зробити напис, ніби вона дарує її на пам'ять своїм друзям на знак спільної праці в органах МДБ (Додаток Г). Отримавши від неї обіцянку допомогти ліквідувати підпілля ОУН, вони доставили її зі Львова в Галицький р-н Станиславівської обл. і відпустили. Начальство МДБ Станиславова, Львова і

Києва з нетерпінням чекали на інформацію від О. Чемерис, бо ж успішно проведена робота повинна була принести нові погони та нагороди. Але коли настав час зв'язку з нею, вона на нього не вийшла, на всіх обумовлених так званих «мертвих пунктах» жодної інформації не було. Аж до березня 1949 р. кадебісти сподівалися, що вона вийде на зв'язок, та цього не відбулося.

Одночасно протягом часу, коли чекісти чекали на інформацію від О.Чемерис, вони також стежили за дружиною М. Дяченка Марією та її матір'ю, які жили у Рівненській обл., залучаючи до цього агента «Св'язіста», але вони нічого про нього не знали [43, с. 31–32].

Після того, як О. Чемерис відпустили, вона на другий же день знайшла М. Дяченка і все йому розказала. Здаватися ворогам він аж ніяк не думав. Про цю подію М. Дяченко розповів керівнику Карпатського крайового проводу ОУН «Шелесту» (Василь Сидор), який розпорядився, щоби керівник Станиславівського окружного проводу ОУН «Шах» здійснив перевірку, як того вимагала СБ ОУН. М. Дяченко не хотів відпускати від себе О. Чемерис і в нього виникли з «Шахом» серйозні суперечки. Врешті М. Дяченко домогся того, щоби вона провела зиму в його довіреної особи в Боднарові.

В листопаді 1948 р. М. Дяченко з кількома підпільниками привели О. Чемерис в Боднарів. Але вертаючись із села, хлопці потрапили в засідку і почали тікати. М. Дяченко впав і травмував собі руку і ногу. Дочекавшись, поки все вщухло, він вернувся до хати, куди привели О. Чемерис і залишився зимувати з нею в спеціально підготовленій підземній криївці. Сталося так, що О. Чемерис завагітніла, а М. Дяченко мусив її залишити в лютому 1949 р. і йти до лісу. Влітку О. Чемерис народила дівчинку, але та через місяць померла. До кінця грудня 1949 р. М. Дяченко через довірених осіб підтримував з нею контакти. Та 31 грудня 1949 р. її вдруге арештували і засудили до розстрілу, який виконали 21 грудня 1950 р. у Станиславові.

Через 40 років сталося те, за що вмерла молода черкашанка – Україна стала незалежною. Але борці за волю належно не вшановувались, бо 13 жовтня 1994 р. в. о. прокурора Івано-Франківської обл., державний радник юстиції М.

Андріуца відмовив О. Чемерис у реабілітації, сказавши, що вона була обґрунтовано засуджена [31, 43, с. 41–43].

В агентурній справі «Верховинці» за березень місяць 1951 р. відзначено, що після знищення восени 1950-го року керівника проводу С. Слободяна («Єфрем», «Клим»), членів проводу В. Савчака («Сталь») та Р. Качурівського («Борис»), керівника Станиславівського окружного проводу Б. Трача («Дунай»), живими з керівників Карпатського крайового проводу залишалися лише «Грім» (М. Твердохліб) та «Гомін» (М. Дяченко) (Додаток Д).

Протягом 1948–1950 рр. М. Дяченко переховувався в селах Майдан, Гута і Боднарів. Та за 1949–1950 рр. чекісти арештували більше десятка осіб, які були до нього наближені, а також виселили на Сибір приблизно 60 родин із вказаних сіл за допомогу підпіллю. Напевно через це на початку літа 1950 р. він перейшов далі в гори Надвірнянського та Солотвинського (зараз Богородчанського) районів [43, с. 44–45].

Мабуть, переломним моментом у боротьбі чекістів з підпіллям було захоплення живими членів ОУН і подальша їх співпраця. Різними методами захоплених підпільників змушували до того, що вони видавали місця перебування інших підпільників, місця розташування криївок, постой, наводили на простих людей, які допомагали підпільній боротьбі проти радянського режиму.

До слова, у 1951 р. енкавеесівці завербували агента «Назарчука», який добре знав М. Дяченка. Цей підпільник був захоплений конспіративно, а відповідно підпілля про його арешт не знало. З ним було сплановано і розроблено низку заходів для захоплення «Гомона», а також до нього долучили ще двох агентів. Біля сіл Боднарів та Бринь для них в лісі був спеціально підготовлений бункер. «Назарчук» навідував усіх своїх знайомих у даних селах, тобто давав про себе знати і розказував де його можна знайти, бо нібито хоче встановити контакт з іншими повстанцями, а особливо йому треба зустрітися з «Гомоном» [43, с. 54–55]. Проте робота, проведена цим агентом, успіху не мала.

Емгебісти складали плани розшуку не лише на М. Дяченка, а й також на його бойовиків та зв'язкових. Полковник МДБ у Станиславівській обл. Костенко

18 січня 1952 р. затвердив план заходів на січень-лютий 1952 р. щодо знищення референтури пропаганди під керівництвом «Гомона». Цей план складався з 11 сторінок, мав 22 пункти і передбачав розшук 9 повстанців. Цікаво буде зазначити, що деякі із завербованих агентів, яких було примушено до співпраці, підтримували зв'язки з повстанцями і допомагали їм. Чекісти самі відзначали, що агенти «дворушничали и дезинформировали нас» [43, с. 62–63].

По Солотвинському та Надвірнянському районах були створені чекістські групи, які з населенням проводили виховні роботи – по селах робили збори місцевих жителів і здійснювали роз'яснювальну роботу. В такі роботи входили залякування та погрози населенню за співпрацю з підпіллям, а також говорилося про заохочення виходу повстанців з повинною.

Керівники Карпатського крайового проводу ОУН «Грім» та «Гомін» уміли добре конспіруватись. Від початку зими 1951 р. більшовики активно й безупинно проводили їх розшук, але навіть арештувавши величезну кількість людей і завербувавши багато агентів, то вони лише підозрювали, що «Гомін» можливо переховується десь у горах Надвірнянського р-ну. Але при нових допитах арештованих їхні погляди переводились то на Боднарів, то на Бринь, то на інші села та райони. А от щодо «Грома», то чекісти ще від літа навіть гадки не мали, де він міг би знаходитись [43, с. 66–67].

Найбільшою проблемою для всього повстанського руху була зрада. Хтозна як могла б розвиватись і продовжуватись боротьба підпілля проти радянського режиму, якби не було зрадників, бо ж через зраду багато повстанців було захоплено живими. А ще саме через зраду гинули більшість повстанців. Наприклад, в Солотвинському р-ні (теперішній Богородчанський) курінний «Іскра» (особа точно не встановлена, більшість старожилів називають ім'я Василь) і його охоронець «Чорноморець» (Володимир Феданко), комендант крайової боївки зв'язку ОУН «Зуб» (Дмитро Рогів) разом з товаришем «Богданом» (Йосип Павлушинський), командир Солотвинського райпроводу ОУН «Холодний» (Василь Годованець), командир воєнної розвідки ВО «Говерла», майор УПА «Сокіл» (Костянтин Петер) та ін., а також за наведенням зрадника був

знищений обоз із пораненими повстанцями між селами Яблунька і Богрівка, де загинуло більше ста осіб (цікаво зазначити, що це трапилось зразу ж на другий день після звільнення Червоною армією навколишніх сіл від німців) [2].

Михайло Дяченко разом з товаришами теж загинув через те, що місце розташування бункера видав зрадник. Проте чекісти навіть гадки не мали, хто знаходився в бункері. Вони дізналися про «Гомона» лиш тоді, коли витягнули вбитих повстанців на поверхню. Обставини трагедії точно не відомі, є лише припущення, як це могло відбутись. А значить, це питання ще потребує точного вивчення. Всього ж вдалося встановити аж 7 версій загибелі М. Дяченка з товаришами.

1. Повстанець «Нечай» Юрій Тимчук, який був засуджений на 25 років трудових таборів того ж самого дня, коли загинув Дяченко, розповідав про цю подію так: зрадник, за наказом обласного начальника УМВС полковника Костенка, верхи на коні повинен був об'їхати по снігу навколо криївки, щоби зробити сліди, по яких на другий день вдосвіта енкавєєсівці її знайшли. Через гучномовець полковник Костенко закликав підпільників здатися, але почувся голос: «Повстанці не здаються». З бункера навмання почали вилітати гранати. Потім над нею піднявся дим – це повстанці почали палити документи, а потім почулися пістолетні постріли – вони пострілялися, щоби не датися живими [25]. Тут би слід відзначити, що в документах НКВС полковник Костенко як керівник операції не згадується, нею керували відряджений з МДБ СРСР полковник Кузнєцов [55], капітан Челноков, майори Бондаренко та Макаров, а Костенко займав посаду начальника УМДБ [65].

2. А от в цих самих документах написано, що це була планова операція з розшуку підпільників і що група натрапила на бункер випадково о 13 годині 30 хвилин, де був відкритий люк і повстанці спостерігали за місцевістю. Підпільники пізно помітили оперативну групу, яка наближалася до бункера і вже не мали можливості втекти. У безвиході вони відкрили вогонь і поранили одного співробітника. Бункер відразу ж був блокований. Підпільники викинули з нього кілька гранат і пострілялися [43, с. 70]. Багато хто з дослідників використовує

саме цю версію в написанні літератури про «Марка Боєслава», посилаючись на ці документи, які зберігаються в Галузевому державному архіві СБУ.

3. У газеті «Західний кур'єр» за лютий 1992 р. є спогади повстанця Дмитра Верхоляка на псевдо «Дуб» із с. Маркова Богородчанського р-ну, де він розповідав, що криївка розташовувалась на полі одного чоловіка, який помітив там свіжопосаджені корчі і здогадався, чиїх це рук справа. «Гомін» взяв у нього обіцянку, що той буде мовчати. Чоловік запевнив повстанців, що енкавеесівці обходять його хату, бо два сини перебувають в партії. Але все ж таки обіцянки не дотримав... Місцеві люди розповідали, що був великий бій і було побито багато чекістів [17].

4. В газеті «Поліття» за вересень 1994 р. вміщено спогади «Дуба» про те, що в середині лютого 1952 р. надворі була відлига і навколо бункера розтанув сніг, а це було дуже небезпечно, про що охорона «Гомона» йому прозвітувала. Було вирішено послати кількох стрільців у село до одного чоловіка, який мав коней, з наказом, щоби він навозив на бункер снігу. Але той чоловік зрадив повстанців і здав бункер енкавеесівцям [18].

5. У книзі «Звід пам'яток історії і культури Івано-Франківської області. Богородчанський район» описана версія виявлення криївки, згідно якої близько десятої години ранку енкавеесівці оточили її за наведенням зрадника, а місце розташування бункера видав дим, що просочувався з-під землі. Повстанці відмовились здатися і червонопогонники почали добуватись всередину. Підпільники відкрили вогонь і вбили кількох чекістів, а потім почали палити документи. Побачивши, що взяти повстанців живими не вдасться, командир облавників наказав закидати бункер гранатами. Діставши тіла, їх на саньми відвезли до Солотвини (тодішній райцентр) [41, с. 127].

6. Та в цій же літературі є ще одна версія. Повстанці вийшли з бункера подихати свіжим повітрям. Раптом вони зустріли їздового, який нібито приїхав до лісу по дрова. Повстанці його затримали, але той казав, що є їхнім прихильником і поклявся на Євангелії, що не видасть їх. Його попросили притрусити снігом вхід до бункера, але він цього не зробив і погнав коней у райвідділ до Солотвини, де

видав хлопців енкавєєсівцям... Убитих повстанців закопали у Солотвині біля цвинтаря у рові. І лише в 1992 р. їзовий, уже помираючи, признався в тому, що він був зробив [41,с. 275].

7. Напевне, найцікавішу версію обставин трагедії повідав уже в лютому 2014 р. той же Дмитро Верхоляк «Дуб». Усьому причиною несвідомо став повстанець «Промінь» (Юрій Марковецький), який зимував разом з М. Дяченком в тому ж бункері. Ще перед зимівлею він навідувався в Дзвинячі додому до однієї жінки. Ця жінка мала чоловіка, який запідозрив щось неладне. Д. Верхоляк не знав, з якою метою «Промінь» ходив до неї – чи то в них були любовні справи, а чи вона просто допомагала повстанцям. Та її чоловік почав ревнувати. Він простежив за «Променем» до лісу і виявив бункер, у який той заходив. Він не знав, хто знаходився в тому бункері, та на фоні ревнощів згодом видав його місце розташування ворогам [7].

Разом з М. Дяченком у бункері загинули:

- Драгомирецький Михайло Федорович – «Захар», 1930 р. н., с. Боднарів Калуського р-ну, охоронець;
- Семанів Йосип – «Смілий», 1928 р. н., с. Підпечари Тисменицького р-ну, охоронець;
- Фесюк Михайло Юрійович (або Петрович) – «Чумак», 1928 р. н., с. Жураки Богородчанського р-ну, стрілець боївки СБ «Променя»;
- Янишевський Михайло Іванович – «Вихор», «Місько», «Яструб», 1927 р. н., с. Жураки Богородчанського р-ну, референт СБ Солотвинського районного проводу ОУН;
- Онуфрак Онуфрій Васильович – «Орест», «Деркач», 1927 р. н. (або 1921), с. Зелена Надвірнянського р-ну, керівник Солотвинського районного проводу ОУН;
- Свідрук Марта Іванівна – «Марійка», «Настя», «Черемшина», 1928 р. н., м. Надвірна, друкарка Станиславівського окружного проводу ОУН. [41, с. 127–128, 43, с. 70–71].

У бункері разом з М. Дяченком зимувало ще двоє людей: Юрій Марковецький – «Промінь» (1920 р. н., с Жураки Богородчанського р-ну) та Іван Костюк – «Степан», «Тихий» (1918 або 1923 р. н., с. Діброва Богородчанського р-ну). Незадовго до трагедії вони за дорученням «Гомона» пішли до Дзвиняча. Назад вернутися вже не змогли, щоби не наслідити, бо випав сніг, і вони залишилися в довірених людей [41, с. 130].

Після трагедії він з «Тихим» чомусь залишилися і надалі в тому селі у тих же людей, де ховалися в stodoli. За словами Д. Верхоляка, вони, нічого не підозрюючи, перебували саме в того господаря, який видав їх бункер! Невідомо, чому вони не встановили зв'язку з іншими підпільниками і постійно знаходилися в одному місці аж до загибелі 20 травня того ж самого року. За словами жителя Дзвиняча Лукаша Володимира Миколайовича (1934 р. н.), господар обійстя все ж таки їх видав, бо йому не подобалося те, що його жінка допомагає підпільникам. Він пішов до голови сільради, а той подзвонив у Солотвину до МДБ. Червонопогонники зразу пригналися і оточили обійстя. Операцією керував старший лейтенант Вакуленко. Він вийшов посеред подвір'я і крикнув «Бандьора здавайсь», а у відповідь із stodoli з-під стріхи пролунала автоматна черга, яка скосила його наповал. Вороги почали обстріл з усіх боків, від чого stodola загорілася [58, с. 67–68]. Де червонопогонники поділи тіла двох повстанців точно не відомо (Додаток Е). А от Вакуленка з почестями та оркестром похоронили в центрі Солотвини в парку біля братської могили радянських солдатів. Житель Солотвини Іван Сафронов пригадує, що на похороні було кілька сотень людей, виголошено багато промов. Похорон, звичайно, відбувався без священника [10]. Надгробну плиту з іменем в кінці 1990-х рр. хтось із місцевих жителів завалив і знищив; так само без імені тоді ж залишилася ще одна сусідня могила службовця КДБ. Це може означати, що люди не хочуть лишати в пам'яті навіть імена катів свого народу, а шанувати своїх героїв УПА, серед яких величезна кількість назавжди лишиться невідомими, як і невідомі є їхні могили.

А тепер доцільно було би проаналізувати кожен версію.

1. Судячи з розповіді Ю. Тимчука «Нечая», то виглядає так, ніби він переповідає цю історію, почувши її уже від кількох людей, тому що не було кому оповісти про горді останні слова підпільників «повстанці не здаються», а чекісти навряд чи це зробили б. Також виникає ще кілька запитань:

а) чому полковник Костенко відправив зрадника об'їхати бункер самого, не давши йому нікого із військовослужбовців?

б) як потім чекісти повинні були знайти в лісі це місце зі слідами?

в) а якби за ніч випав сніг і засипав сліди?

г) чому операцію не провели того ж дня, а відклали її на ранок?

Судячи з того, що зрадник повинен був зробити сліди навколо бункера, то сам він на другий день присутній там не був і ворогів туди не приводив. Або якщо приводив, то виникає ще одне питання: для чого треба було робити сліди і піддаватися ризику бути поміченим? Ну і, як уже згадувалося, полковник Костенко керівником операції не був. А ще сумнівно те, щоби обласний начальник сам брав участь у проведенні простої чергової операції по знешкодженню підпільників, бо ж не відомо було, хто знаходиться у бункері.

2. Без сумніву, КГБісти писали свої рапорти і документи так, щоби показати себе з найкращої сторони, ніби вони блискуче провели операцію. Житель села Дзвиняч Карабінович Володимир Васильович, 1939 р. н., жив на краю села від лісу зі сторони Солотвини. Вранці того трагічного дня він збирався до школи і бачив через вікно, як енкавеесівці на лижах і пішим ходом прямували попід лісом прямо в ту сторону, де, як виявилось пізніше, знаходився бункер. Вони йшли так, ніби уже знали, куди треба направлятися. Згодом там почалися постріли. І було це ще зранку, а не о 13 год. 30 хв., як написано в документах. Після того прийшли в село до голови кілька солдатів і наказали знайти їм фірмана з кіньми. А через деякий час звідти на санах везли убитих повстанців, накритих веретою, з-під якої було видно руки, які звисали з саней. Пан Володимир спостерігав за цим, перебуваючи на той час в школі, і багато дітей з подвір'я школи бачили ці сани, але ніхто не знав, кого саме повезли на них [9].

Також постають деякі питання на рахунок того, за чим саме спостерігали з відкритого люку повстанці. Варто тільки уявити собі картину: зима, ліс, сніг, а повстанці, висунувшись з бункера, за чимось спостерігають. Люди, які прожили кілька років підпільного життя, у яких навик і звичка вироблені на те, щоби виживати, спостерігали так, що не помітили наближення цілої групи озброєних чекістів. Ще в документах значиться, що часу на втечу вже не залишалось. То ж невже повстанці думали, що коли під час спостереження буде якась небезпека, то вони всі семеро миттєво зможуть вийти з бункера непоміченими і втекти?

3. Версію, викладену Д. Верхоляком в газеті «Західний кур'єр» йому оповів ще в підпіллі референт СБ «Орел» незадовго після трагедії. Але лишається невідомим те, чому повстанці збудували криївку на чийомусь полі, ризикуючи потрапити на очі господарю поля ще під час будівництва і як потім все ж таки відбулася їхня зустріч? В щоденнику М. Дяченка можна прочитати про заходи конспірації, яких повстанці дотримувались, перебуваючи в бункері, тому така зустріч малоймовірна.

А от на рахунок того, що біля бункера дійсно міг відбутися бій і загинуло багато ємгебістів, підтверджує житель Солотвини Дрогобицький Ярослав Володимирович, 1939 р. н. Він з друзями стояв на підвищенні біля одного кафе в центрі Солотвини і був свідком того, як над'їхали дві вантажівки із червонопогонниками зі сторони Дзвиняча і зупинилися біля них. Військові позіскакували з машин і багато з них пішло до кафе, а дехто почав поправляти брезент на кузові однієї з машин. І саме в цей момент хлопці побачили в кузові мертвих солдатів. Трохи згодом Я. Дрогобицький чув від старших, що їх убили в Дзвинячі повстанці, яких виявили в бункері [8].

4. Описана версія Д. Верхоляка в газеті «Поліття» звучить якось дивно. Виходить, що охорона «Гомона» виходила з бункера і робила йому доповіді. Але те, що повстанці пішли до села, знайшли чоловіка, який мав коні і сказали йому навозити на бункер снігу, звучить якось дивно... У щоденнику М. Дяченко за 30 грудня 1951 р. пише, що «сліди – це ворог партизана», а кремлівські прислужники

не пропустять нічого підозрілого [43, с.111]. То ж як можна навозити снігу так, щоби не наробити слідів?

5. Судячи з описаної версії, розташування криївки знайшли по диму, що сочився з-під землі. Таку історію можна спростувати, уважно читаючи щоденник М. Дяченка, а особливо запис за 20 грудня 1951 р., який починається з розповіді про те, що повстанці вдень змушені спати, а вночі працювати. Вдень неможна світити лампу, бо може бути чутно запах керосину [43, с. 108]. Отже, повстанці маскували не те що дим, а навіть запах.

6. Навряд чи повстанці отак, коли заманеться, виходили з бункера подихати. Знову ж таки, уважно перечитуючи щоденник М. Дяченка, можна знайти записи про те, як тяжко перебувати під землею, як усіх болять голови від випарів, коли готується їжа (яку готували два рази на добу в нічний час) і тяжко дихати. За 21 та 22 січня 1952 р. в щоденнику є запис про те, як бункер затопило, як повстанці сиділи в повній темноті і слухали, як скапувала вода на долівку і стікала за обшивкою. М. Дяченко з гумором описав цю ситуацію і наголошував, що вилізти з бункера вони не можуть. Писав, що їхні лиця такі ж брудні як і підлога бункера, але вони нічого не роблять, бо нема куди діти брудну воду після того, як помиються, так що треба чекати весни, щоби відмитися. І лише одна «Марійка» турбується про те, щоби бути чистою і гарно виглядати «серед кавалерів» [43, с. 113].

7. Можливо, ця остання версія найбільш прийнятна. Виходить, що отак, можна сказати, безглуздо, через якісь ревнощі задарма загинув М. Дяченко разом із побратимами.

З цього всього можна зробити висновок, що все ж таки мала місце зрада. Жителі Дзвиняча і Солотвини розповідали, що зрадник помер на початку 1990-х років, але перед смертю він зізнався в скоєному і сказав, що тіла повстанців повезли в Солотвину і закопали у ворові біля цвинтаря.

У 1992 р. там були проведені розкопки. Житель Солотвини Варварук Степан Васильович уже не вперше брав участь у таких розкопках. За його словами, це була чимала ділянка, куди чекісти звозили убитих повстанців. Люди

знали про це місце, адже воно знаходиться недалеко від центру селища, але боялися говорити між собою на таку тему. І тільки з настанням незалежності там почали викопувати людські кістки, щоби належно перепоховати. С. Варварук розповідав, що людям було відомо про те, що в Дзвинячі в бункері в бою з чекістами загинуло семеро повстанців. А під час розкопок було виявлено останки сімох людей, зв'язаних дротом [6]. Судмедексперт Омелян Левицький виокремив жіночі останки, які належали Марті Свідрук. Родичі забрали їх до Надвірної, де перепоховали на місцевому цвинтарі. А решту було з почестями перезахоронено в Солотвині на цвинтарі в братській могилі, де також поховані курінний «Іскра» з охоронцем «Чорноморцем», станичний с. Старуня «Лісовик» та ще близько двох десятків повстанців, більшість з яких невідомі (Додаток Ж).

Цікаво відзначити, що в Марти Свідрук був брат Мирон, з яким вона народилася в один день 9 березня 1928 р. Він теж був повстанцем. Мав псевда «Вільшенко», «Завзятий», «Пімста». Любив часто говорити: «Нині я дурно прожив життя. День пройшов, а я нічого не зробив для України» [34]. Мирон був нагороджений Срібним Хрестом Заслуги першого класу за проведення операції по звільненні з надвірнянської лікарні від рук чекістів пораненої Анни Попович («Ружа»). Загинув М. Свідрук у бою в м. Надвірна 18 лютого 1952 р., на 4 дні швидше своєї сестри Марти [47, с. 62].

Доля ж дружини М. Дяченка Марії Савчук була непроста. Зразу вона змушена була жити і переховуватись по чужих людях через переслідування чоловіка каральними структурами. Пізніше виїхала на Волинь у с. Мочулянки, згодом переїхала до м. Дубно. За нею постійно вели стеження чекісти. Вона вдруге одружилася. Про загибель М. Дяченка їй повідомили на допиті у відділку МДБ в 1952 р. Його син Святослав про свого батька не знав нічого, мати розповіла йому про нього аж за часів незалежності.

Безумовно викликають цікавість організаційні записи М. Дяченка, а також його щоденник. Тут він детально змальовує повстанський побут, настрої підпільників, їхні інтереси та прагнення, описує участь антибільшовицькій боротьбі. Його документи дають зрозуміти трагізм національно-визвольної

боротьби. М. Дяченко усвідомлював її приреченість, але продовжував вірити до останку, що ця жертвність не є даремна і матиме в майбутньому для України велике значення.

РОЗДІЛ 3. Творча спадщина діяча

У багатьох публікаціях закладена усталена думка, що для УПА основним була бойова діяльність. Але це не зовсім так, тому що багато уваги приділялося виховній роботі з населенням, особливо з молоддю. Багато членів ОУН вели пропагандистську діяльність проти радянської влади. У другій половині 1940-х років підпільна література користувалася чималим попитом серед населення, особливо серед молоді та інтелігенції. Люди дивувались, як у таких важких підпільних умовах вдавалося забезпечувати високий рівень публіцистики, тиражу різних журналів, де були статті навіть на наукові теми. Підпілля приділяло велику увагу видавничій роботі і в цьому напрямку досягло немалих успіхів. Підпільники, так би мовити, по частинках збирали обладнання: шрифти, друкарські машинки, робили під землею спеціальні типографії і там тиражували свої видання.

Радянські спецслужби арештовували і знищували українських письменників, художників, науковців, тобто тих людей, які працювали в інтелектуальній та науковій сферах. Тому їм довелось перейти на нелегальне становище, де вони віддавали свої сили боротьбі за незалежність української держави, а відповідно в підпіллі відбувся розвиток творчої і видавничої діяльності.

У референтурі пропаганди Карпатського крайового проводу був потужний творчий осередок підпілля, до якого входили публіцист Ярослав Богдан («Всеволод Рамзенко»), повстанський поет Михайло Дяченко («Марко Боєслав»), пропагандист Степан Слободян («Клим») та ін. Протягом 1944-1952 рр. цей осередок видав багато номерів журналів «Шлях Перемоги», «Чорний ліс», «Український робітник» і ще деяких інших, а також незліченну кількість листівок та відозв до українського народу [63].

Виразно проступає літературний таланти М. Дяченка, який неможливо не помітити в його творах. Оскільки література являє собою художнє пізнання, то при написанні творів багато що залежить від того, звужується чи поглиблюється коло мистецьких інтересів поета, чи не відступає він перед суперечностями

гармонійного світу, який намагається побудувати, чи прагне відтворити повну картину дійсності. Зрозуміти життя, дати йому своє літературне пояснення – в цьому і полягає смисл творчості. М. Дяченко осмислював нові форми буття, його поетичний талант являв собою необмежену здатність пізнавати світ. Художня система його поезії побудована на відображенні спостерігаємих картин життя, які збагачувались з року в рік новими враженнями [60, с. 54].

Друга світова війна поділила творчість поета на три періоди:

- довоєнний;
- окупаційний;
- підпільний.

За час першого періоду, який завершився в 1939 р., були написані збірки «Іскри» (1936 р.), «Юні дні» (1938 р.) та «Село» (1939 р.). За окупаційного періоду від 1941-го до 1944 р. творчість була присвячена дітям. А третій тривав від 1945 р. і до смерті поета в 1952 р. В цей час одна за одною виходили збірки: «Непокірні слова» (1946), «Поеми» (1947), «На столі на сіні» (1947), «В хоробру путь» (1947), «Вітчизна кличе» (1948), «Протест» (1949), «Мати» (1949), «Хай слава луна» (1949), «Із днів боротьби» (1949) та інші, які друкувались у підпіллі [61, с. 486].

Перші поетичні збірки М. Дяченка – це погляд очима молодого запального юнака на життя та його реалії, де ще є багато незвіданого, але вже на все існує власна думка. Збірку «Іскри» автор наповнив своєю невичерпною творчою енергією. Головний мотив і образ одноіменної поезії – іскри, які мають запалити вогонь боротьби у серцях людей, проте полум'я чомусь нема, воно не загорається:

«Но іскри пирскають ясні, крилаті
І гаснуть в серці рвачко без огня...»

У даному випадку іскри – це узагальнюючий поетичний образ, віра в краще майбутнє, символ людської надії:

«Я мушу з іскор роз'ятрити пожар,
Щоб вічно полум'ям сахтів!» [60, с. 54-55].

Брат Михайла Микола привіз йому із Праги фотоапарат, з яким він часто подорожував селами Калуського повіту, фотографуючи краєвиди. Ці подорожі

були для нього не лишень відпочинком, але й приносили йому натхнення для написання віршів та поезій, які він міг писати, просто сидячи на березі Лімниці чи навіть якогось потічка, милуючись пейзажем. Отак була написана його перша поетична збірка, яка в червні 1935 р. була надіслана поштою з Боднарова в Чехію до міста Прага в редакцію журналу «Пробоем». Але, на жаль, відомостей про тогочасне празьке видання цієї збірки віднайти не вдалося [40].

З молодих років розумів, що волю Україні можна принести тільки боротьбою. Його вірші – це узагальнення буття українського народу [22].

З вересня 1939 р. по листопад 1941 р. М. Дяченко перебував на Холмщині. Цей період був позначений активною громадською та творчою працею. У селі Волосковоля та навколишніх селах Дяченко навчав сільських дітей рідної мови та історії України. Також він надавав поради селянам щодо ведення господарств, заснував драматичний гурток, був активним дописувачем до місцевих видань. Зокрема, були опубліковані його статті: у газеті «Краківські вісті» протягом 1941-1943 рр. були написані стаття «Алкоголь», де він описав шкідливість вживання спиртних напоїв, стаття «Здоров'я – скарб людини і народу», де описано про переваги ведення здорового способу життя; у журналі «Сільський господар» в 1940 р. – стаття «Українська кооперація на Холмщині» та «Український кооперативний союз у Володаві» та багато інших. Також продовжував займатися літературною діяльністю. Він часто їздив до Кракова, де навідувався до «Українського видавництва», яке видавало журнали «Ілюстровані вісті», «Дорога», дитячий журнал «Малі друзі», де публікував свої твори. На сторінках цих видань протягом 1940-1943 рр. надруковані такі маловідомі поезії, як: «Світи нам, сонечко», «Була осінь», «Тобі, Тарасе!», а ще низка дитячих віршів – «Зайчик і лис», «Михаськів носик», «Оля й ляля» та ін. За час перебування на Холмщині вийшла збірка поезій «Вони прийдуть», яка була надрукована в 1941 р. у видавництві «Пробоем» у Празі.

З друкованих творів видно, що його ідеалом була Україна з її героїчною історією. Про нього можна сказати словами І. Франка з поеми «Мойсей»:

«Все, що мав у життю, він віддав

Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї» [18].

М. Дяченко друкував свої твори під літературним псевдонімом Марко Боєслав у підпільних журналах «Чорний Ліс», «Шлях перемоги», «До зброї». Його збірки друкувалися переважно в підпільній друкарні ім. С. Петлюри у Станіславові. Позаяк він був редактором часопису «Чорний Ліс» 1947-1950 рр., то тут його роботи друкуються особливо активно. Цей журнал видавала команда Станіславівського тактичного відтинку УПА [18].

Його підпільна творчість починається невеличкою збіркою поезій «За волю», яка вийшла в 1945 р. Протягом 1945-1950 рр. Дяченко працював у відділі пропаганди Карпатського краю ОУН. Водночас був редактором підпільного часопису «Шлях Перемоги», що виходив з 1 травня 1945 року. В серпні 1948 р. він нагороджений Срібним Хрестом Заслуги за літературну пропагандистську діяльність. У 1950-1952 рр. займав посаду крайового референта пропаганди УПА.

Навесні 1950 р. з-за кордону прибув кур'єр закордонних частин ОУН і повідомив Боєславу, що його п'єса «Сталь без іржі» була зіграна в колах української діаспори на англійській сцені. Саме цей кур'єр отримав від М. Дяченка листа, який був адресований С. Бандері. А також разом з листом були передані твори поета, про які Боєслав просив у листі, що коли вони сподобаються провіднику, то щоби видати їх друком, бо хоч вдома вони й поширені, але в силу терору тодішніх обставин вони можуть пропасти [3, с. 6]. І вже в 1951 р. на чужині появляється друкована збірка поезій «Непокірні слова».

Спогади про такі свята як Різдво та Великдень посилювали тугу у підпіллі. А тому творча уява поета прагнула якось виразити свої релігійні почуття. І таким чином десь під відкритим небом або у криївці на папері появлялись рядки гаївок, щедрівок, колядок. Марко Боєслав часто у своїх віршах торкається духовної тематики. Життя повстанців постійно перебувало в небезпеці, його цінність як Божого дару була надзвичайно велика. Поет розумів, що співвідношення сил УПА і більшовиків є не на користь повстанців. У його голові роїлось багато питань, на

які не було відповідей і він шукав їх у Творця, шукав розради і підтримки [21]. Він звіряє свої вчинки та сподівання з вічними законами і заповідями Божими на різних етапах поетичного життя. Боєслав звертається до Бога у своїх віршах «На столі на сіні», «По Україні», «Вставай, народе», «І довелось», «Не чужим, а таки рідним катам», «Тривожний крик» та ін. Ці звертання простежуються аж до останніх його поезій.

Більшовики розуміли великий вплив поезії Марка Боєслава і намагались його знищити за будь-яку ціну. Адже його слова, писані до зрадників у ті буремні роки, лишаються актуальними навіть сьогодні:

«Куди? Куди ведете Україну
Збезчещену, скатовану? Скажіть –
На суд в Москву, чи прямо на заріз?» [3, с.120].

Марко Боєслав умів творити емоційно-розповідну поезію. Сюжети для своїх творів брав із повстанських буднів. В них описані радість перемог, біль утрат підпільників та друзів. Але в яких умовах писались рядки поезій? Поезії Марка Боєслава народжувались у постійному вирі боротьби.

«Коли б ти знав, мій милий друже
В яких терпіннях ці пісні
Родились, ти б не був байдужий
І всі б гріхи простив мені.» [3, с. 172].

Під своїм пером він виражає трагедію рідного народу:

«Пісні заніміли, лиш сльози і стогін,
Закована воля у тюрмах кона.» [3, с. 39].

Пером Марка Боєслава рухала ненависть до ворога. В його літературі почуття ненависті з'єднується з почуттям чогось величного, прекрасного. Чим більша у нього ненависть до ворога, тим більша любов до свого народу, до рідної землі [60, с. 55]. У його поезіях спостерігається перехід одного явища в інше, а також присутні мінливість, поривчастість, зміна настроїв, емоційна напруженість; прослідковуються умови складного життя народу. Патріотична лірика посідає

особливе місце в творчості поета. Його поезії – це діалог з матір'ю-Україною. В його віршах простежується поетичне зачарування красою рідної землі:

«Лягло спляче сонце з косою на сіно –

І куриться ладан зів'ялих квіток...» [3, с. 68].

Поет бачив, як «збудилося сонце, летить пити воду», як «спека серпанок плете з пелюсток»... І все це – в жорстокості буденного підпілля, коли «в боях кувалася доля». Невідомо, якою могла б бути подальша доля поета Михайла Дяченка. Українська література втратила тонкого лірика, який дивовижно захоплювався рідним краєм і оспівував його красу. Він назавжди поєднався із повстанською музою, його «...спів гнівний лунав в огнях – гримів повстанською сурмою». Ця муза оспівує тих, хто жертвує життям заради волі свого народу та Батьківщини. Він возвеличує героїв, які полягли під Крутами, називаючи їх сміливцями «із серцем зі сталі і духом з граніту», пише «Марш Чорноліського полку», пісню куреня «Дзвони», поезію, присвячену головному командирі УПА генералу Тарасу Чупринці. Поет хотів, щоб настав час, коли заспіває «пісню слави розкута земля» [18].

Кожен твір Марка Боєслава має свою вартість, бо кожен з них є своєрідним документом епохи, де зафіксований час і правдиво відтворені події, які є історично правдиві та емоційно болісні. В українську поезію він вніс таку тематику, якої у ній ще не було. До прикладу, розглянемо опис бункера з його вірша «У криївці», написаного в грудні 1948 р.:

Ну що ж? Ходімо в нашу хату.

Зайшли. Од холоду трясє...

Широкий світ – нема де стати! –

Низенькі нари – от і все.

Та й тут, в землі нема спокою –

Кремлівський кнур всю землю зрив.

О, весно, швидше клич до бою –

З нас бризка бойовий порив!

Аналізуючи цей вірш, можна сказати, що в ньому є все те, чого не матимуть вишукані поезії митців, для яких «криївка» не була їхньою «хатою» – у них не буде справжності. Поезії ж Дяченка наповнені правдивими реаліями тих часів. Сьогодні вони сприймаються як пульс історії, як пам'ять минулого тих часів, коли борці за волю не готувалися ставати героями, за них робили вибір їх національна гідність і честь [3, с. 163].

Читаючи поезії М. Дяченка, можна помітити, що автор відгукується на кожну подію, яка відбувалась з його рідним народом, він був істориком і літописцем. Жорстока правда життя примушувала Боєслава задумуватися над історичною долею народу. З боєм він писав у вірші «По вивозі» про долю репресованих, приречених на боротьбу за виживання далеко від дому безневинно засуджених людей. Такі метафори як «стогін вагонів», «блукає в полі туга боса», «сумують димарі холодні» підкреслюють глибину народного горя, викликають «помсти гнів». Нелегкі роздуми над долею свого народу закінчуються заклик до боротьби за незалежність і волю.

Житель села Гвізд Надвірнянського р-ну Дмитро Синяк на псевдо «Потап» (це псевдо йому дав уже сам М. Дяченко, а попереднє було «Дяченко»), який був особистим охоронцем «Гомона», згадував, що підпільники називали М. Дяченка «воїн-поет» і з нетерпінням очікували, коли Боєслав напише щось нове, бо в доробку крайового провідника були і невеликі прозові речі, і публіцистика, і драматичні твори [18].

На жаль, тільки через трагічну обставину загибелі М. Дяченка з побратимами сучасні дослідники отримали можливість ознайомитись із останніми записами поета. Після того, як чекісти витягли з бункера загиблих повстанців, вони знайшли там чимало різних підпільних документів – книги, листівки, газети, інструкції, а також особистий щоденник М. Дяченка. Деякі документи повстанці встигли спалити, багато було обгорілих. Чекісти ретельно поставились до знайдених паперів. Скоріш за все, їх оригінали зберігались в агентурній справі «Верховинці» в архіві УМДБ по Станиславівській обл. Виявлені в бункері документи були перекладені на російську мову для відправлення на доповідь у

Київ та Москву. Судячи з того, що замість багатьох слів у текстах документів поставлені три крапки, то можна зробити висновок, що документи були пошкоджені. Оригіналів документів дослідникам знайти не вдалося, скоріш за все, їх знищили (спалили) співробітники КДБ десь у 1990 р. У Галузевому Державному Архів СБУ є лише кілька документів М. Дяченка на російській мові [44].

У документах з бункера були описані стосунки підпільників, характеристика їхнього побуту під час перебування під землею, подробиці зимівлі автора з 1950-го на 1951-й рік, де є досить цікавим зроблений ним аналіз результатів зимової роботи, виконаної співробітниками референтури пропаганди під час зимового перебування в бункері. В організаційних записах Дяченка відображена його організаційна робота як керівника пропаганди Карпатського Крайового Проводу ОУН, а також діяльність учасників підпілля в Станиславівській обл. Він висловлював занепокоєння через великі втрати серед керівництва підпілля ОУН. Ще по його записах видно, що він переймався долею «Єфрема» (Степан Слободян) – керівника Карпатського крайового проводу ОУН, який не з'явився на домовлену зустріч (прим., він загинув у листопаді 1950 р. біля с. Бережниця) [43, с. 72–73]. Заслуговує уваги та частина записів, яка відноситься до зустрічей з керівником СБ Карпатського крайового проводу ОУН «Гроном» (Микола Твердохліб) в 1951 р. У записах Дяченка відмічено, що вони обговорили стан справ на території області, спланували подальшу роботу та нові зустрічі. Але через загибель Дяченка вони більше не зустрілися...

У записах розповідається про побут підпільників на постой у лісі, про те, як безпечно уникнути зустрічі з групами більшовиків, змальовано подробиці щоденного життя учасників підпілля, їх моральний стан, про масові облави, переслідування близьких людей та виселення. Цікавими є роздуми автора про повстанські звички, спостережність і точність, які були вироблені протягом тривалого часу в підпіллі. Та попри всі тяжкі умови, не зважаючи на розгром основних сил підпілля, більша частина повстанців сумлінно виконували свої обов'язки, бо були впевнені у тому, що між Західними країнами і СРСР почнеться

війна, тому що світ повинен позбутись комунізму, а в часі цієї війни УПА здобуде незалежність для України. В кінці своїх нотаток про організаційну роботу М. Дяченко написав: «1951 рік – це ще одна велика перемога великої ідеї» [44].

І ось, напевно, найцікавішим для дослідників документом, знайденим у бункері, є щоденник М. Дяченка, запис в якому початий 27 листопада 1951 р. і закінчується 22 січня 1952 р. [14]. Як уже згадувалось, оригіналу так і не виявлено, науковці мають лише переклад російською мовою, який зробили чекісти, де замість багатьох слів поставлені три крапки, певно, через те, що сам щоденник був пошкоджений і, можливо, це може бути одна з причин того, чому нема записів після 22 січня, рівно за місяць до загибелі... В щоденнику йде розповідь про зимівлю підпільників Солотвинського районного проводу ОУН у криївці в лісі поблизу с. Дзвиняч, яку М. Дяченко назвав «Чорна печера». Повстанці мали під землею радіоприймач «Родина-47» і слухали багато радіопередач. Вони жартували, що взимку, сидячи під землею в бункері, знали, що коїться в далекому світі і не знали, що робиться в найближчому селі [3, с. 4]. 28 грудня 1951 р. по радіо виступав зі своєю програмою один з кандидатів у Президенти США. Він розповідав, що коли стане президентом, то без війни знищить світовий комунізм. М. Дяченко у щоденнику іронічно розписав йому свою відповідь на таку гучну заяву, де бажав йому прожити хоч би 100 років, щоб встигнути виконати свою обіцянку [43, с. 110–111]. Хоча, за тією ж іронією, можемо бачити, що Союз сам розвалився 25 грудня 1991 р., рівно через 40 років після написання цієї сторінки в щоденнику...

Багато особистих вражень М. Дяченко переніс на сторінки свого щоденника. Радянська влада досить серйозно ставилась до знищення підпільних членів ОУН, оскільки мала страх перед правотою ідеологічних засад, перед створенням незалежної української держави. Таким чином він пояснює великі втрати серед підпілля. Автор усвідомлював, що шансів перемогти такий величезний репресивно-каральний механізм МДБ у повстанців уже не було, якщо не почнеться нова війна.

Він замислювався над наслідками боротьби підпілля за незалежність України, визнавав, що йому важко дати їм оцінку, позаяк сам є учасником цих подій. Але писав, що була проведена гігантська робота і окремі недоліки не можуть перекреслити її.

Також в документі є нотатки про особисті враження від різних подій, описана туга за близькими. В кінці щоденника М. Дяченко з гумором характеризує кожного жителя «Чорної печери». Цим самим показує, що, перебуваючи майже постійно в повній темноті тісно замкненими під землею, вони, попри різні перепади настроїв, старалися не втрачати почуття гумору [43, с. 113].

Дослідник з Калуша Олег Дрогомирецький у травні 2018 року опублікував статтю про знайдені ним три невідомі вірші Марка Боєслава (Додаток 3) . В селі Боднарів у серпні 1945 р. енкаведисти виявили бункер, в якому захопили Дяченка Василя Івановича, родича Михайла Дяченка. В бункері, поміж багатьох речей, був тоненький зошит з непідписаними віршами. Спійманий повстанець на допиті розповів, що перебував там разом з «Гомоном», але той за кілька днів до виявлення бункера залишив його. А зошит повинен належати «Гомону», бо більше ніхто не міг його занести в бункер. Проаналізувавши почерк написання, О. Дрогомирецький впевнився, що вірші були написані М. Дяченком. Також він переглянув усі раніше надруковані поетом вірші і не знайшов таких. Можливо, десь у підпільному виданні, яке не збереглося до нашого часу, ці три вірші були опубліковані, або ж вони можуть зберігатися десь у російських архівах. Усі три вірші були датовані липнем 1945 р., їхні назви: «Голос месника», «Когорти месників залізні» і «Катам» [38].

Цікавим фактом є те, що пісню, яку вважають народною – «Рости, рости Черемшино» написав саме Марко Боєслав для своєї друкарки Свідрук Марти (псевдо: «Черемшина») [37, с. 62].

У вивчення підпільної видавничої діяльності зробили великий внесок документальні видання видавництва «Літопис УПА» (Канада), започатковані в 1970-х рр. Вже після 1991 р. почали використовуватись українські архіви.

Опубліковані книги про видавничу та пропагандистську діяльність ОУН виокремлюють наукові дослідження про працівників та організаторів підпільних друкарень: керівника Головного осередку пропаганди ОУН Федуну Петра («Петро Полтава»), підпільного поета та керівника референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН Михайла Дяченка («Гомін», «Марко Боєслав»), довірену особу Р. Шухевича і підпільну авторку Катерину Зарицьку («Монета»), поетесу та друкарку Галину Голояд («Марта Гай»), керівника Львівського крайового проводу ОУН і підпільного публіциста Осипа Дяківа («Горновий»), керівника референтури пропаганди Дрогобицького окружного проводу ОУН Ярослава Богдана («Всеволод Рамзенко») та ін. [54, с. 11–12].

Літературні праці Марка Боєслава писані в умовах підпільної революційної боротьби з московськими загарбниками, коли не було часу на мистецьке оформлення вірша, на підбирання влучної метафори, на бездоганну риму, алегорію тощо. Підходити до прочитання його поезій треба інакше, аніж до поезій якого-небудь відомого автора, який пише їх під звуки легенької мелодії чи тихий шелест зеленого листя. Його вірші звучать як бойовий клич українського революціонера, серце якого сповнене жагою ненависті і помсти до ворогів за зруйновані села та міста, за замучених братів та сестер по тюрмах і підвалах, а одночасно з цим у них читається неосяжна любов до своєї землі та свого народу. Всією своєю повстанською поезією він стверджував і переконував, що найвища і найсвятіша мета для повстанців – це жити і творити в ім'я України. Мистецька недовершеність його творів наповнена зображенням усіх тих подій, усього того безчинства, що їх творять большевицькі окупанти в Україні, а разом з тим показана героїчна збройно-революційна боротьба УПА, у лавах якої перебуває і сам автор – Марко Боєслав [3, с. 11–12].

За сприяння міського голови Івано-Франківська Руслана Марцинківца 2 листопада 2021 р. в Івано-Франківський обласний музей визвольної боротьби ім. С. Бандери було передано так званий архів Михайла Дяченка. Цей архів знаходився у м. Київ в приватній власності і був виставлений на продаж в мережі інтернет на відповідних сайтах (Додаток И). Подобиць віднайдення цього архіву

ще нема, але документи збережені досить добре, також зберігся і бідон, в якому вони були герметично закриті. Існує практика, що коли працівники музеїв дізнаються про такі оголошення, то просять допомоги у різних спонсорів для викупу історичних документів для передачі їх у фонди музею. Частина музейної роботи полягає в тому, щоби виявляти такі приватні колекції і повертати їх, тому що дуже погано, коли до історичних документів дослідники не мають доступу. Отож, переданий архів складається із 216 документів (Додаток К). Їх складно поділити на якісь розділи, тому що вони досить різноманітні. На даний час триває опрацювання архіву. Велику цікавість становлять рукописи, бо їх ще ніде не було надруковано. Документи, які безпосередньо стосуються М. Дяченка, в даному архіві становлять приблизно 30%. В трьох зошитах написані оповідання на повстанську тематику, на зошитах містяться ініціали «М. Б.», тобто Марко Боеслав. Особливу цікавість становить його рукописний твір «Чорний ліс», який написаний у дев'яти зшитих зошитах; але, на жаль, цей твір дуже тяжко прочитати, позаяк ці зошити пошкоджені. Також було проведено звірку почерку із уже відомими текстами М. Дяченка і було встановлено, що ці рукописи дійсно належать йому. Ще там є записники М. Дяченка про різні організаційні зустрічі і т. п. Решту документів відноситься до інших підпільних публіцистів та поетів на псевдо «Горновий», «Дума», «Полтава», але більшість із них є відомі і раніше надруковані в літописах УПА [11].

РОЗДІЛ 4. Методика вивчення історичних постатей у позакласній роботі на прикладі М. Дяченка

В шкільній програмі на вивчення українського національно-визвольного руху передбачається три теми: діяльність УВО та створення ОУН, створення та діяльність УПА під час Другої світової війни і боротьба радянської влади проти українського підпілля в повоєнне десятиліття. Через це вчитель не має можливості розглядати та детальніше вивчати біографію діячів ОУН та УПА в урочний час. Тому в таких реаліях педагогу доцільно виносити подібні теми на розгляд з учнями в рамках позакласної роботи. Вивчення біографій може бути хорошою мотиваційною складовою на уроках історії, оскільки життєві приклади повстанців зацікавлять учнів історією українського визвольного руху, адже такий підхід дозволить учням краще зрозуміти умови перебування в підпіллі та криївці зокрема та те, що відчували та переживали повстанці, перебуваючи в такому становищі.

Особливість позакласної роботи полягає в тому, щоби розвивати світогляд учнів, розширювати, поглиблювати їх знання із конкретної тематики. Така робота є логічним продовженням та більш детальним вивченням уроку, яка поєднує в собі навчальну, виховну і розвивальну мету.

Вчитель проводить позакласну роботу з історії в післяурочний час. Головним завданням тут ставиться розширення компетентностей учнів і вміння використовувати отримані раніше знання на практиці, а також організації організації учнівського дозвілля. Позакласна робота здійснюється по принципу ціннісно-діяльнісного підходу, позаяк головна мета покладається на розвиток і вдосконалення особистості [36, с. 48]. Тут можна детально ознайомити учнів з тими умовами життя, в яких перебували підпільники, а також звернути їхню увагу на те, що повстанці відмовились від усього світського, будучи в лавах збройних формувань УПА. Варто буде навести цитати з поезій М. Дяченка, у яких він описує тяжкі повстанські будні і постійні небезпеки з боку радянських спецслужб. Таким способом школярам потрібно дати усвідомлення того, що людське життя є

найвищою цінністю. Тут будуть доречні слова Марка Боєслава із таких поезій як: «Замість передмови», «І довелось», «Не чужим, а таки рідним катам», «Ніч», «На спомин» та ін.

Позакласна робота поєднує в собі різноманітні форми організації навчання. Найпоширенішими можна назвати наступні:

- за місцем навчання розрізняють шкільну і позашкільну роботи. До шкільної відносяться уроки та праця в шкільних музеях, а позашкільна включає в себе походи, екскурсії, а також виконується домашня робота;

- за часом навчання виділяють урочну та позаурочну роботи. Урочна проводиться в школі у межах уроку, а позаурочна являє собою таку діяльність як конкурси, змагання на різні тематичні завдання, факультативи, круглі столи по обговоренні якої-небудь теми, предметні тижні;

- за кількісним складом методисти виділяють три форми навчання, а саме: індивідуальну, групову і фронтальну, тобто масову [45].

В ході індивідуальної роботи учні виконують самостійну роботу, читають відповідну літературу, готують реферати, наукові повідомлення і т. д. Групова робота розвиває в школярах комунікативні вміння, вчить працювати в колективі та бути відповідальним за всю команду, а також дає можливість почути від інших дітей нову інформацію на задану тему, тобто відбувається обмін інформацією. До фронтальної форми роботи залучається велика кількість учасників і вона буде відповідною до проведення походів, екскурсій, олімпіад і т. д. Також тут можна використовувати методи мікрофону, разок намиста, мозковий штурм (на прикладі творів М. Боєслава, які були розглянуті на уроках, порівняти повстанську і радянську пропаганду) та ін.

Вчитель повинен керуватися певним рядом завдань при організації позакласної роботи – сюди має входити наступне:

- детальніше вивчення, закріплення і використання на практиці шкільних знань з історії;

- формування особистих учнівських здібностей та інтересів;

- розширення учнівського світогляду, а також привчання дітей до самоосвіти;

- організація учнівського дозвілля.

В будь-якій навчальній діяльності важливо дотримуватись принципів доступності, систематичності, науковості, наочності і т. д. Але позакласна робота, крім цього, має свої власні принципи, а саме:

- добровільну участь школярів;

- розвиток прояву ініціативи і самодіяльності;

- використання форм ігрового змісту [71, с. 333–334]. Учні краще запам'ятовують матеріал історичної біографістики з використанням елементів наочності. А те, що при здачі ЗНО є теми про національно-визвольний рух ХХ ст., де треба розпізнати певну особистість на вказаному зображенні, то вивчення окремих особистостей, як от М. Дяченка, буде досить доречним. Такі завдання сприяють розвитку в учнів зорової пам'яті.

Важливо у педагогічній діяльності реалізовувати компетентнісний, діяльнісний і особисто-орієнтований підходи. Це необхідно для того, щоб учні навчилися застосовувати свої знання та оперувати інформацією.

Особистісно орієнтоване навчання передбачає формування та розвиток учнівської індивідуальності, а також спрямовується на зміни у системі освіти, які стосуються розуміння норм психічного розвитку дитини [64]. До особисто-орієнтованого підходу можна подати на завдання школярам записати на відео спогади старожилів про М. Дяченка, підготувати певну інфографіку. Також даний підхід доцільно здійснювати за допомогою індивідуальних завдань у вигляді рефератів та індивідуальних проєктів. До прикладу, учням можна запропонувати такі теми:

- «повстанські будні у поезії М. Боєслава»;

- «ідеї пропагандистської творчості повстанця М. Боєслава»;

- «пейзажна поезія у творчості М. Дяченка»;

- «моральні цінності родини Дяченків»;

- «Україна та її народ у творах М. Боєслава»;

- «М. Боєслав – воїн-поет, поет-воїн».

Вивчаючи постать М. Дяченка і виходячи з необхідності реалізувати компетентнісний підхід, доцільно запропонувати учням такі завдання для формування комплексу історичних компетентностей:

- просторова – позначити на карті місце розташування криївки «Марка Боєслава» та проаналізувати причини її розміщення в даній місцевості.
- логічна – проаналізувати вплив сімейного середовища на формування світогляду М. Дяченка.
- хронологічна – у хронологічній послідовності відтворити основні етапи діяльності «Марка Боєслава» у підпіллі.
- інформаційна – висвітлити версії загибелі М. Дяченка і визначте їх протиріччя.
- аксіологічна – дати оцінку висвітлення теми підпілля у творчості «Марка Боєслава».

Для виконання діяльнісного підходу учнів можна залучати до збирання матеріалів та інформації, що стосуються М. Дяченка. Сюди також входить підготовка шкільних газет та повідомлення щодо вшанування пам'яті поета і проведення різних урочистостей. Цікавою формою роботи для здобувачів освіти стане інсценізація повстанського життя з елементами реконструкцій. В рамках цієї роботи під час підготовки учні розробляють спільно з учителем сценарій заходу, який присвячується життю М. Дяченка. Наступним кроком стають репетиції та підготовка костюмів, які мають використовуватись при відтворенні життя в підпіллі. Фінальним етапом буде презентація самого дійства, яке при можливості буде доцільно провести біля криївки М. Дяченка. Такий захід можна проводити як самостійний, так і в комплексі з іншими подіями, які приурочуються до вшанування пам'яті дня загибелі М. Дяченка разом з іншими підпільниками у криївці (Додаток Л). Також у школі можна реалізовувати заходи і до дня народження поета, де учні можуть відтворити коротеньку виставу про його юнацькі роки, а потім з елементами поезій розповісти його подальшу біографію.

Поезії слід підбирати відповідно до розповіді, тобто до тих слів, які будуть стосуватися опису життєвого шляху М. Дяченка.

Ще у рамках краєзнавчої роботи кожного року до дня створення Української Повстанської Армії, тобто 14 жовтня, школярам варто б брати участь у заході, яке проводиться біля братської могили, де похований М. Дяченко разом з іншими повстанцями. Серед його поезій є багато таких, в яких змальовано красу свого рідного краю («Ранок», «Полудень», «Передвечірнє», «Весняний вечір», «В травневу ніч», «Чорноліські ватри»), поезій, які призивають до боротьби за краще майбутнє своєї Батьківщини («По Україні», «Братам з-над Дніпра», «Готові будьте», «Марш чорноліського полку»). Учням обов'язково потрібно зачитати такі патріотичні рядки перед учасниками заходу. Тут доречно виступити із так званими звітами, які діти можуть зібрати про постать М. Дяченка та його побратимів у ході проведення дослідницької роботи, опитавши жителів навколишніх сіл, що до них мають відношення повстанці, біографія яких досліджується. Щоби вдало провести таку роботу, потрібно заздалегідь спланувати її з організаторами заходу і розписати програму.

Для того, щоби відтворити названі вище підходи, потрібно використання певної системи методів навчання. Вони діляться за джерелом подачі матеріалу на словесні, наочні і практичні методи. До перших можна віднести лекції, обговорення, бесіди. Щодо других, то тут застосовуються різні таблиці, схеми, фото- та відеоматеріали. А третій, практичний метод можна використати для збору інформації про учасників підпілля або осіб, які мають до нього причетність, очевидців, також буде доречним проведення різних просвітницьких заходів, щоби популяризувати особливості повстанського руху [70, с. 110]. Вивчаючи постать М. Дяченка, усі три групи методів можна реалізувати за допомогою проведення круглого столу, який буде присвячено його постаті. Словесну частину доцільно реалізовувати у вигляді учнівських доповідей та рефератів, які стосуватимуться різних періодів життя підпільника. Група наочних методів передбачатиме демонстрацію презентацій, схем та інфографік, які доповнюватимуть першу групу. Останньою групою є практичні методи. Їх варто втілити у вигляді видання

учнями шкільної стінгазети, брошури, у яких буде подано підсумки та висновки круглого столу і продемонстровано на загальношкільний рівень. Водночас це стане підсумковим етапом круглого столу.

М. Фіцула вважає, що факультативи грають роль перехідної функції між уроками і позакласною роботою для школярів 7-9 класів, а для старших учнів являються ознайомлювальною частиною науково-дослідної роботи [71, с. 176]. Одночасно з цим В. Кизенко зазначає, що інформація, яка розглядається на факультативі, повинна повністю розкривати тему і бути досить детальною, систематизованою і зрозумілою [46, с. 9].

Встановивши завдання та мету факультативу, учитель обирає напрям роботи. Це може бути теоретичний, практичний чи комбінований метод. Останній є найдоречніший для використання, позаяк він поєднує в собі перші два методи. Далі, при створенні групи, звертається увага на методи і форми роботи в рамках факультативу, де беруться до уваги здібності та побажання учнівської групи [46, с. 8]. Постать М. Дяченка доцільно вивчати як складову частину факультативу про місцеве підпілля. Починаючи вивчення нової теми, для початку слід ознайомити учнів з біографією історичної постаті. Це ознайомлення може бути у вигляді лекції вчителя, бесіди, а також у формі вже згаданих круглих столів, конференцій тощо. Наступним кроком у факультативі для реалізації практичної частини можна вибрати проектні та групові форми учнівської роботи. Прикладом такої групової роботи можна навести тематичний тиждень, приурочивши його до дня народження воїна-поета або до дня створення УПА. Серед заходів у рамках тематичного тижня варто провести вікторини на знання повстанської історії, заходи для популяризації біографій місцевих членів ОУН та УПА. Завершальною частиною такого виду роботи доцільно зробити конкурс повстанської пісні. Такий конкурс забезпечить не тільки популяризацію повстанської творчості, але й реалізує складову національно-патріотичного виховання.

Окремим видом навчальної роботи, а одночасно і в межах факультативу може бути використана проектна робота. Тут головна мета полягає у виробленні в учнів дослідницької та творчої діяльності. Таку роботу можна поділити на

наступні види проектів: творчі, дослідницькі, ігрові, інформаційні [68, с. 103-104]. Зокрема, втілюючи творчий підхід, варто дати на виконання проект зробити відеоролик про загибель М. Дяченка з елементами відтворення, тобто реконструкції. Для дослідницького проекту учням доцільно дати завдання зібрати спогади родичів та односельчан про М. Дяченка та тих підпільників, які загинули з ним у бункері. Третій вид проектів можна вдало використати як одну із підсумкових форм роботи. До прикладу, учні мають підготувати рольову гру «Один день життя у криївці». При підготовці учні можуть використовувати за основу щоденник М. Дяченка, де описані будні повстанців у бункері. Окрім того, також необхідно використовувати іншу літературу за порадами керівника. Інформаційний тип проектів передбачає збирання та опрацювання інформації стосовно заданої теми. Тут варто дати на розгляд учням тему «Марко Боєслав очима побратимів». Такого плану завдання допоможе учням краще вивчити особистість М. Дяченка. Прикладом таких спогадів можуть бути слова повстанця Д. Верхоляка на псевдо «Дуб» (Додаток М).

Досить ефективним у навчанні буде проведення дидактичних ігор. Важливу роль вони будуть відігравати у позакласній роботі, позаяк при використанні їх на уроках потрібна значна кількість часу. При організації гри слід звертати увагу на завдання, необхідні для учнів при її проведенні. Баханов зазначає такі поширені типи історичних ігор: хронологічні, картографічні та ігри по персоналізації [66, с. 226]. Ці три типи ігор краще об'єднати в одну для більшої її повноти (Додаток Н).

Найцікавішим видом організації позакласної діяльності є екскурсія. Під час екскурсії школярі зовсім по-іншому сприймають інформацію безпосередньо того середовища, якого вона стосується. Екскурсія теж ділиться по деякій класифікації:

- програмна або позапрограмна;
- тематична та комбінована;
- вступна, поточна і підсумкова.

Варто запропонувати наступний варіант екскурсії походу в музей «Визвольної боротьби ім. С. Бандери», яка буде присвячена історичній постаті. Її можна поділити на дві частини. На початку необхідно провести розповідь, у якій висвітлюється загальна інформація про підпілля на Прикарпатті та про М. Дяченка. Другу частину можна провести у формі гри, давши завдання школярам знайти музейні експонати, які мають відношення до Марка Боєслава. Наступним кроком в такому завданні стане розповідь учнями про знайдені експонати своїм однокласникам. Така діяльність учнів дозволить їм краще ознайомитись із музейними експонатами, які стосуються життя й діяльності М. Дяченка. Особливо це буде стосуватися нещодавно переданих музею нових документів.

Щоб ознайомити учнів з творчістю М. Дяченка, доцільно провести екскурсію в Літературному музеї Прикарпаття. В 1994 р. в цьому музеї відбулася відкрита перша в Україні виставка, яка присвячена 84-річчю від дня народження поета. Ще була виставка і до 100-річчя його народження, де були представлені матеріали з особистих збірок Михайла Зеленчука і Зіновія Бойчука, а також із фондів самого музею [23].

Після екскурсії учням дається завдання написати звіт, де вони мають описати отриману інформацію та нові знання. Таким чином екскурсія дає можливість поєднати навчання з активними формами роботи.

Отже, проблема вивчення постаті М. Дяченка у школі є досить актуальною, а оскільки в межах уроку вчитель не має можливості звертати увагу на вивчення біографій повстанців, які діяли в межах рідного краю, то такі теми необхідно переносити у позакласну та позашкільну форми діяльності. Розглядати діяльність історичних постатей у школі є досить важливою складовою всебічного розвитку і формування учнівської особистості, оскільки на життєвих прикладах таких осіб вчителю легше доносити їхні мотиви діяльності. Зокрема, вивчаючи біографію провідних діячів підпілля, таких як М. Дяченко, учитель має можливість разом з учнями крізь призму життя однієї людини відтворити погляди тогочасного суспільства.

Оскільки вивчення даної теми доцільно проводити в позаурочний час, найоптимальнішими формами роботи з учнями будуть виконання проектів, проведення круглих столів, дискусій, ігор, факультативів, екскурсій тощо. Така діяльність сприятиме не тільки ознайомленню з новою інформацією, але й викликатиме зацікавлення школярів до ознайомлення з історіями видатних осіб, які пов'язані з їхнім рідним краєм. Також при організації такої роботи педагогу варто керуватися діяльнісним, компетентнісним та особистісно-орієнтованим підходами до навчання.

ВИСНОВКИ

Боротьба ОУН та УПА стала основним спротивом більшовицького режиму на території України. Члени ОУН та воїни УПА на службу не призивалися – вони самі, з власної волі виступали на цю боротьбу із загарбниками, щоби здобути незалежну Українську державу.

Серед повстанців було багато письменників, композиторів, художників, які могли б жити і творити для блага народу, якби червоний кат не прийшов на українську землю. Ще перед приходом більшовицьких окупантів велика кількість української інтелігенції перебувала в рядах ОУН, де спрямовували свою діяльність проти панування польського режиму. Та вже від самого початку встановлення радянської влади українських борців за незалежність почали знищувати.

На жаль, багато талановитих підпільників загинули у нерівних боях з органами НКВС. Багато з них виявилися забутими, тому що радянська влада знищувала пам'ять про них, а імена тих, що дійшли до наших часів, в сучасній Україні є досить маловідомі. Лише недавно науковці та краєзнавці почали досліджувати їхню біографію та діяльність.

Михайло Дяченко є визначною постаттю ОУН, а згодом і УПА на Станиславщині. Переживши важке сирітське дитинство, він здобув освіту на правничому факультеті Львівського університету і почав займатися активною громадською діяльністю для просвітництва населення рідного краю, в той же час появилися його перші поетичні збірки. Він очолював місцеве товариство читальні «Просвіти» і спортивно-патріотичне товариство «Сокіл». Після закінчення відповідних курсів йому була доручена посада директора районної молочарні. Люди бачили у молодому хлопцеві надзвичайні здібності і у всьому підтримували його.

Не дивлячись на переслідування та арешти польською поліцією, М. Дяченко не полишав просвітницької роботи. Та перед самим приходом совітів у 1939 р., не знаючи, які зміни настануть, але будучи певним, що вони не принесуть

нічого доброго, він виїхав до Холмщини. Можна висловити думку, що це було правильне рішення, завдяки якому він не став безіменною жертвою більшовиків у Станиславівській тюрмі чи в Дем'яновому лазі, позаяк українську інтелігенцію та усіх причетних до підпілля ОУН безжально винищували...

Будучи молодим і сповненим енергії, М. Дяченко навіть у чужому краї не зміг сидіти без діла. Там він заснував драматичний гурток, організовував різні вистави, проводив громадські збори, писав статті до місцевих періодичних видань, став працювати вчителем не лише в тому селі, де замешкав, а й по сусідніх селах, а також виконував різні організаційні завдання проводу ОУН. Велике значення М. Дяченко надавав освіті населення – за його ініціативи проводились курси для малограмотних людей, де він також розповідав про історію України, виховуючи в них патріотичні почуття.

З приходом німців М. Дяченко повернувся додому, а з осені 1944 р., залишивши молоду дружину та малого сина, вступив у ряди УПА. Тисячі молодих юнаків тоді полишили свої домівки, своїх рідних і зі зброєю стали до захисту своєї Батьківщини від більшовицької навали. Майже всі вони розуміли, що додому зможуть повернутися тільки після здобуття своєї України незалежності...

М. Дяченко воював не тільки зброєю, але й пером. Його оповідання, вірші, статті в підпільних журналах високо цінувалися серед повстанців. Звісно, просте населення не мало можливості знайомитись із його творчістю, бо виявлений більшовиками клаптик паперу з повстанським віршем дуже легко міг стати квитком до Сибіру цілій родині.

Референтура пропаганди стала найголовнішим засобом боротьби з кінця 1949 р., коли за наказом Української Головної Визвольної Ради відділи УПА були реорганізовані. М. Дяченко став крайовим референтом пропаганди. Більшовики за будь-яку ціну намагалися знищити талановитого підпільника, адже вони були безсилі проти тих цінностей та ідеалів, які друкувалися на папері.

Творча спадщина М. Дяченка у літературі українського ренесансу є недооцінена, вона потребує масштабнішої популяризації. Бо ж якби М. Дяченко

не поєднав свою долю з УПА, то, без сумніву, його твори стояли б нарівні з творами Остапа Вишні, Максима Рильського, Павла Тичини та інших поетів і письменників. Він жив, творив та віддав життя за свій народ і Батьківщину, залишивши великий слід у національно-визвольній боротьбі.

Поезії та спогади Марка Боєслава є цінним пізнавальним джерелом інформації побуту та настроїв повстанців, адже в них описані важкі будні та умови підпілля, а головне – зображено образи та характер окремих повстанців, викладено їхні думки про тогочасний стан подій.

Питання вивчення повстанських постатей у шкільному курсі історії і позакласній роботі потребує особливої уваги. Така робота є важливою складовою шкільного курсу історії, позаяк має за завдання максимально розкрити світогляд учнів та покращити їхні компетентності. Ефективним і цікавим буде проведення факультативів, конференцій, екскурсій. Такі заходи поєднують в собі словесний та ілюстративний методи навчання, в кінці яких доречно дати на завдання учням написати есе, що стане підсумком проведеної роботи і, крім цього, це сприятиме кращому усвідомленню теми.

Для ефективного навчання потрібно застосовувати та поєднувати увесь комплекс методів і прийомів навчання, як от методи проблемного викладу, евристичний та дослідницький. Для реалізації прийому зацікавлення даної теми доцільно організовувати зустрічі школярів із людьми, які мають відношення до збройного формування УПА і можуть розказати про значення постаті М. Дяченка у підпіллі; також буде доречно зустріч із його родичами.

Ще для формування інтересу можна проводити пізнавальні ігри, вистави або навіть реконструкції подій, де школярі гратимуть ролі повстанців з оточення М. Дяченка, ну і, звісно, хтось виконуватиме роль його самого. Щоби провести такі заходи, буде доцільним завдання, спрямоване на те, щоби зібрати та опрацювати спогади. Завдання такого виду дадуть можливість вчителю здійснити діяльнісний підхід. Проведення рольових ігор сприятиме емоційному переживанню школярами того настрою, який був у повстанців у підпіллі, це допоможе дітям краще усвідомити становище, в якому вони перебували.

Емоційний ефект у навчанні не є малозначимий, адже подана таким способом інформація краще сприймається і усвідомлюється, а тому таке навчання буде більш значиме, аніж просто одна розповідь події.

Важливу роль відіграє метод формування обов'язку та відповідальності у навчанні. Сюди входить пояснення важливості вивчення біографій та життєвого шляху осіб, які відіграли важливу роль у національно-визвольних змаганнях українського народу в сер. ХХ ст. Це сприятиме розвитку у дітей національної самосвідомості та любові до своєї країни і свого народу, спонукатиме до збереження культури, звичаїв і традицій, буде розвивати почуття гордості за приналежність до українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Неопубліковані джерела

1. Державний архів у Івано-Франківській області (ДАІФО). Фонд. 230 сг. Оп. 1. Спр. 162 (Дело по обвинению Никифорчина Николая и других за принадлежность к ОУН) – 221 арк.

2. ДАІФО. Ф. Р-909. Оп. 1. Спр. 64 а. (Хронологічний довідник про тимчасову окупацію німецькофашистськими загарбниками населених пунктів Станіславської області і визволення їх Червоною Армією (1941–1944 рр.).

Опубліковані документи і матеріали

3. Боєслав М. Непокірні слова. Поезії. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 200 с.

4. Літопис УПА. Т. 3: Чорний Ліс: Видання команди Станіславівського тактичного відтинку УПА, 1947–1950. Кн. 2: 1948–1950. Торонто: Літопис УПА, 1989. 288 с.

5. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 3 (1947 – 1957). Івано-Франківськ: КПФ “ЛІК”, 2011. 768 с.

Полеві дослідження

6. Інтерв'ю з Варваруком Степаном Васильовичем, 1929 р. н., смт. Солотвина. Запис 17. 08. 2013 р., смт. Солотвина. Інтерв'юер Князевич І. С. Особистий архів І. Князевича.

7. Інтерв'ю з Верхоляком Дмитром Кузьмичом, 1928 р. н., с. Маркова. Запис 25. 02. 2014 р., с. Маркова. Інтерв'юер Князевич І. С. Особистий архів І. Князевича.

8. Інтерв'ю з Дрогобицьким Ярославом Володимировичем, 1939 р. н., смт. Солотвина. Запис 30. 03. 2022 р., смт. Солотвина. Інтерв'юер Князевич І. С. Особистий архів І. Князевича.

9. Інтерв'ю з Карабінович Володимиром Васильовичем, 1939 р. н., с. Дзвиняч. Запис 20.07.2018 р., с. Дзвиняч. Інтерв'юер Князевич І. С. Особистий архів І. Князевича.

10. Інтерв'ю з Сафроновим Іваном Григоровичем, 1940 р. н., с. Деревня на Поволжі. Запис 04.05. 2022 р., смт. Солотвина. Інтерв'юєр Князевич І. С. Особистий архів І. Князевича.

11. Інтерв'ю з Чорній Анною Євгенівною, провідним науковим співробітником Івано-Франківського Музею визвольної боротьби ім. С. Бандери. Запис 01.05.2022 р., м. Івано-Франківськ. Інтерв'юєр Князевич І. С. Особистий архів І. Князевича.

Періодичні видання

12. Архів поета УПА Марка Боєслава виявили на Прикарпатті. *Шлях перемоги*. 2010. № 1–2. – С. 12.

13. Бойчук З. Ганьбили самі себе. *Новий час*. 1994. № 18. – С. 6.

14. Бойчук З. Життя, діяльність та загибель референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН Михайла Дяченка – «Марка Боєслава» в світлі документів Галузевого державного архіву СБУ. *Вечірній Івано-Франківськ*. 2008. №2 2. – С. 8.

15. Бойчук З. Життя і діяльність українського націоналіста Михайла Дяченка – Марка Боєслава під пильним оком польської поліції в 1930–1939 роках. *Вечірній Івано-Франківськ*. 2008. № 34. – С. 14.

16. Бойчук З. Життя і діяльність українського націоналіста Михайла Дяченка – Марка Боєслава під пильним оком польської поліції в 1930-1939 роках. *Вечірній Івано-Франківськ*. 2008. № 35. – С. 14.

17. Верхоляк Д. Славної пам'яті Крайовий Провідник пропаганди. *Західний кур'єр*. 1992. № 15. – С. 2.

18. Грицюк Г. Все, що мав у життю, він віддав для одної ідеї. *Поліття*. 1994. № 27. – С. 3.

19. Дрогомирецький П. Довге-довге повернення. *Нова зоря*. 1994. №12. – С. 5.

20. Дрогомирецький П. Некрополь родини Дяченків. *Нова зоря*. 1994. № 6. – С. 5.

21. Дрогомирецький П., Тимцюрак І. Вітчизна й мати – то життя моє. *Нова зоря*. 1994. №17. – С. 3.
22. Соловей М. Рядки ковані в борні. *Поклик*. 1994. №1 8. – С. 8.
23. Творчість у підпіллі. *Галицька просвіта*. 2010. №10. – С. 5.
24. Темех Н. Унікальна знахідка у Чорному лісі. *Вечірній Івано-Франківськ*. 2010. № 2. – С. 4.
25. Тимчук Ю. Герої не вмирають. До 60-річчя загибелі референта пропаганди ОУН «Гомона». *Нова зоря*. 2012. № 11. – С. 5.
26. Худик Л. Яким він був – Боєслав? *Галицька просвіта*. 2010. №11. – С. 4.

Монографії та статті

27. Андрусак М. Брати вогню. Коломия: Вік, 2004. – 888 с.
28. Андрусак М. Брати грому. Коломия: Вік, 2006. – 829 с.
29. Андрусак М. Брати просторів. Коломия: Вік, 2007. – 836 с.
30. Бенедюк Г. Розмова-ретроспекція із сурмачем УПА. URL: <https://lysty.net.ua/syrmach-upa/> (дата звернення 25. 04. 2022).
31. Вівчарик О. Черкащанка Ольга Чемерис боролася за незалежну Україну на Прикарпатті. URL: <https://procherk.info/resonance/2-cherkassy-news/91874-cherkaschanka-olga-chemeris-borolasja-za-nezalezhnu-ukrayinu-na-prikarpatti> (дата звернення: 29. 08. 2021).
32. «Вони були першими»: у Миколаєві на Дністрі презентували фільм про подвиг Біласа та Данилишина. URL: <http://ukrpohliad.org/life/vony-buly-pershymy-u-mykolayevi-prezentuvaly-film-pro-podvyg-bilasa-ta-danylyshyna.html> (дата звернення: 28. 10. 2021).
33. Галаса В. Наше життя і боротьба. Львів: «Мс», 2005. – 272 с.
34. Герої (загинули 18–22 лютого 1952 р.) ОУН-УПА Марта і Мирон Свідруки – люди з легенди, національні герої, гордість м. Надвірна. URL: https://upa75ua.blogspot.com/2020/02/blog-post_18.html (дата звернення: 04. 11. 2021).

35. Гладун В. Використання ігрових технологій на уроках історії як засіб підвищення ефективності освітнього процесу. *Нова педагогічна думка*. 2018. №2 (94). – С. 109–114.

36. Гончарова О. А. Методичні умови реалізації ціннісно-діяльнісного підходу при вивченні Нової історії в школі при використанні ІКТ. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 39. № 1. – С. 46–58.

37. Давибіда Л. Слово і чин Марка Боєслава. URL: <http://memo.ua.org/?p=1129> (дата звернення: 14. 12. 2021).

38. Дрогомирецький О. Знайдено три невідомі вірші Михайла Дяченка. URL: <https://vikna.if.ua/news/category/history/2018/05/12/84731/view> (дата звернення: 14. 11. 2021).

39. Дрогомирецький О. Калуський казан. Історія про чергову ганьбу Червоної армії. URL: <https://vikna.if.ua/news/category/articles/2021/07/11/123948/view> (дата звернення: 24. 09. 2021).

40. Дрогомирецький П. Михайло Дяченко: штрихи до літературного портрета. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2005. № 6. – С. 45–48.

41. Звід пам'яток архітектури Івано-Франківської області. Богородчанський район. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2008. – 332 с.

42. Ільницький В. І. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954): монографія. Дрогобич: Посвіт, 2016. – 696 с.

43. Іщук О. Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Боєслава». Торонто-Львів: «Літопис УПА», 2010. –140 с.

44. Іщук О., Ніколаєва Н. Життя, діяльність та загибель референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН Михайла Дяченка – «Марка Боєслава» в світлі Галузевого державного архіву СБУ. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ischuk_Oleksandr/Zhyttia_diialnist_ta_zahybel_referenta_propahandy_karpatskoho_kraiovoho_provodu_OUN_Mykhaila_Diachen.pdf (дата звернення: 12. 11. 2021).

45. Квасніцька Ю. В. Форми організації навчання. URL: <https://vseosvita.ua/library/formi-organizacii-navcanna-34624.html> (дата звернення: 03. 05. 2022).

46. Кизенко В. І. Педагогічні функції факультативів у основній школі: анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2010 р. / Інститут педагогіки НАПН України. Київ. С. 8–9. URL: http://lib.iitta.gov.ua/3426/1/Tza2010_KVI.pdf (дата звернення: 03. 05. 2022).

47. Кметюк І. Зродились ми великої години. Документальна публіцистика. Надвірна, 2012. – 228 с.

48. Коретчук Я., Ганцюк П. Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний ліс». Торонто-Львів: «Літопис УПА», 2014. – 112 с.

49. Крайній І. Як сталь без іржі. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/1622/169/57136/> (дата звернення: 25. 04. 2022).

50. Липовецький С. Заборонена Україна. Білас і Данилишин. URL: <https://photo-lviv.in.ua/zaboronena-ukrajina-bilas-i-danylyshyn/> (дата звернення: 03.12. 2021).

51. Михайло Дяченко (Марко Боєслав) – діяч «Просвіти». URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=7574&chapter=1> (дата звернення 21. 12. 2021).

52. Муза, яка говорила, коли гриміли гармати. URL: <https://incognita.day.kyiv.ua/muza-yaka-govorila-koli-grimili-garmati.html> (дата звернення: 22. 01. 2022).

53. Нереабілітована пам'ять / С. Адамович, Р. Кобильник, Л. Щербін. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2017. – 208 с.

54. Ніколаєва Н. Підпільні друкарні ОУН та їх ліквідація каральними органами СРСР в 1944-1954 рр. Торонто – Львів. «Літопис УПА». 2012. –132 с.

55. Поет і борець: до 110-річчя від дня народження Марка Боєслава (Михайла Дяченка), українського поета, журналіста: експрес – інформація / Уклад. Я. Бідичак. Івано-Франківська обласна бібліотека для юнацтва. Івано-Франківськ, 2020. 13 с. URL:

https://ylibif.at.ua/news/ekspres_informacija_poet_i_borec_marko_boeslav/2020-06-18-861.

56. Посівнич М. Польське питання в теоретичних працях і документах ОУН 1929-1939 рр. URL: <http://ukrpohliad.org/national-memory/polske-pytannya-v-teoretychnyh-pratsyah-i-dokumentah-oun-1929-1939-rr.html> (дата звернення: 24. 12. 2021).

57. Посівнич М. Ставлення ОУН до Польщі у міжвоєнний період. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Posivnych_Mykola/Stavlennia_OUN_do_Polschi_u_mizhvoiennyi_period.pdf? (дата звернення: 17. 11. 2021).

58. Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака – «Ворона». Торонто-Львів: «Літопис УПА», 2011. – 128 с.

59. Смерека Е. Його перо кликало до зброї, до боротьби за вільну Державу. URL: <http://volya.if.ua/2017/02/joho-pero-klykalo-do-zbroji-do-borotby-za-vilnu-derzhavu/> (дата звернення: 25. 04. 2022).

60. Смирнова Н. Проблематика і поетика творчості Михайла Дяченка. Наукові записки. Вип. 4. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – С. 54–60.

61. Стасюк О. Михайло Дяченко (Марко Боєслав) – діяч «Просвіти». Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 19. 2010. – С. 480–487.

62. Стасюк О. Повстанський поет Марко Боєслав. URL: <http://www.golos.com.ua/article/143384> (дата звернення: 29. 12. 2021).

63. Трохименко І. Інтелектуальний спротив. URL: <https://tyzhden.ua/History/62088> (дата звернення: 21. 10. 2021).

64. Яценко С. Л. Особистісно орієнтоване навчання: теоретичний та прикладний аспекти. URL: http://eprints.zu.edu.ua/19275/1/%D0%A3%D0%94%D0%9A_378.pdf (дата звернення: 24. 04. 2022).

65. Яцурак В. В. Пошукова робота «Нескореними увійшли в безсмертя» (до 76-ї річниці Української Повстанської Армії). URL:

<https://vseosvita.ua/library/posukova-robota-neskorenimi-uvijisli-v-bezsmerta-do-76-iricnici-ukrainskoi-povstanskoi-armii-119966.html> (дата звернення: 28. 10. 2021).

Підручники, посібники

66. Баханов К. О. Професійний довідник вчителя історії. Х.: «Основа», 2012. – 240 с.
67. Левітас Ф. Л. Методика викладання історії. Практикум для вчителя / Ф. Л. Левітас, О. О. Салата. Х: Вид. група «Основа», 2007. 112 с. (Б-ка журн. Історія та правознавство. Вип. 6 (42)).
68. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України: методичний посібник / Мороз П. В. К.: Педагогічна думка, 2012. 128 с.
69. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. – 208 с.
70. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. – 328 с.
71. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Академія, 2002. – 528 с.
72. Фіцула М. М. Педагогіка: посібник, вид. 3-тє. К.: «Академвидав», 2009. – 560 с.
73. Шимон Ю. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України. *Історія України*. 2011. № 10. – С. 9–12.

ДОДАТКИ

Додаток А

Михайло Дяченко в юнацькі роки

Джерело: архів Івано-Франківського Музею визвольної боротьби ім. С. Бандери.

**Запит про судимість М. Дяченка під час судового слідства
М. Никифорчина за приналежність до ОУН**

SEKRETARIAT
Sędziego śledczego Oddz.
Sądu okręgowego w Stanisławowie

Do Ministerstwa Sprawiedliwości. 122

Zapytanie o karalność 307

DATA 13 I 1933 r.

OZ.Nr. ZAK.

DATA 17 STCZ 1938

Y. Jankowski

1. Nazwisko rodowe Diaczenko

2. Imię Michał

3. Imiona rodziców: ojca Wasył Nazwisko matki Maria

4. Data urodzenia 25 marca 1910 Nazwisko rodowe matki Łeniuk

5. Miejsce urodzenia Bednarów powiat Stanisławów

6. Miejsce rzeczywistego zamieszkania Bednarów

7. Zawód pracownik mleczarni

Odpowiedź z dnia 17 STCZ 1938

Nr. porz.	Nazwa Sądu	Data wyroku prawomocnego	Nr. akt sprawy i instancji	SKAZANO		Wykona- nie kary zawiesz- no na lat	Darowano na mocy amnestji
				z art. k. k. lub innej ustawy	na karę		
1				NIE KOTOWANY			
2							
3							
4							
5							

Druk 124 Pr W. W-wa Rakowicka 37

Джерело: Дело по обвинению Никифорчина Николая и других за принадлежность к ОУН. ДАІФО. Ф. 230 сг. Оп. 1. Спр. 162. 221 арк.

Михайло Дяченко у підпіллі

Джерело: <http://volya.if.ua/2017/02/joho-pero-klykalo-do-zbroji-do-borotby-za-vilnu-derzhavu/>

Примусове фото О. Чемерис із працівниками УМДБ Станиславівської області, 1948 р.

На даную и хорощую на-
малит дарю насильникою фотийог-
рафто своєю мучимю друзьед
Мине и Сисе, в знак на-
шей совместной работы в органах
МГБ по борьбе с оуновским
погромом.
19.5. 1948г. Оля.

Джерело: Іщук О. Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Босслава».
Торонто Львів: «Літопис-УПА», 2010. 140 с.

М. Дяченко з побратимами у підпіллі

Сидять (зліва направо): невідомий; Кузь Володимир – «Руслан»; Трач Богдан – «Дунай»; Дяченко Михайло – «Гомін»; «Мур». Стоять: невідомий; Рогів Дмитро – «Зуб»; невідомий; Драгомирецький Михайло – «Захар»; Байдюк Олексій – «Вернигора»; Чав'як Володимир – «Чорнота». 1947 р.

Джерело: <https://lysty.net.ua/syrmach-ura/>

**Дзвиняч. Подвір'я, на якому 20 травня 1952 р. загинули Ю.
Марковецький («Промінь») та І. Костюк («Тихий»)**

Джерело: особистий архів І. Князевича

Братська могила у смт. Солотвина, де похований М. Дяченко

Джерело: особистий архів І. Князевича

Додаток И

Фрагменти документу про передачу викупленого архіву у фонди Івано-Франківського Музею визвольної боротьби ім. С. Бандери.

Акт передачі-прийому № 24

2 листопада 2021 р. Ми, що нижче Марцінків Р. – міський голова Івано-

Франківська. (установа чи особа, що передає предмети, її прізвище, ім'я та по-батькові, адреса)

Коретчук Я. В., директора ІФОМВБ ім. С. Бандери (прізвище, ім'я та по-батькові працівника музею, що приймає предмети)

склали цей акт в трьох примірниках в тому, що перший передав (подарував), а другий прийняв на постійне зберігання такі предмети:

№ п/п	Назва предмета та короткий опис	К-ть, од.	Стан предмета	Примітка
1	Брошура «Український народ у боротьбі з російським імперіалізмом (Передрук видання ПК). Дрогобич – Станіславів – Чернівці, 1948 р., машинопис, 11 ст., 15 x 21см	1	Пошкодж. (сторінки мають загнуті кінці, особливо внизу)	
2	Брошура «Політична програма й устрій організації Українських Націоналістів» (Постанова Римського бору, 1940 р., 49 ст, машинопис, 14.3 x 20 см	1	Пошкодж. (на титульній сторінці написи фіолетовою ручкою зверху «...для кадрів, ч. 110», ззаду дві коричневі плями	
3	Брошура. О. Горновий «Підсумки успіхів нашої національно-визвольної боротьби» 1950 р., 13 ст., машинопис, 10.5 x 14.5 см	1	Пошкодж. (сторінки дещо помяті)	
4	Книга. О. Горновий «На большевицькому ідеологічному фронті», 1949 р., 50 ст., машинопис, 14.8 x 21см	1	Пошкодж. (на титульній сторінці дві коричневих плями на місці скоб, є напис фіолет. ручкою «ч. 99»)	
5	Брошура «Сталінська демократія без маски», 6 ст, машинопис, 15 x 20.4 см	1	Пошкодж (стрінки книги прошиті білою ниткою, не тримаються титули, є напис «ч 95»	

29	Збірка поезій «В хоробру путь» Марко Боєслав, 1948 р. Папір тонкий, напівпрозорий, білий. Машинопис через кальку з однієї сторони. Обкладинка зі щільного паперу, прикрашена орнаментом темно-синього кольору, 24 ст., 14.5 x19.5 см	1	Пошкодж. (на титульній сторінці дві коричневих плями на місці скоб, самі скоби відсутні, корінець книги не скріплений)	
30	Книжечка Марко Боєслав «Легенда про героя». Оповідання для молоді, 1948 р. 3 друкарні ім. С. Петлюри в Станіславові. Папір щільний, машинопис з двох сторін листка через чорну кальку. Обкладинка синьо-сірого кольору прикрашена орнаментом. Корінь скріплений білими нитками 26 ст. 14.5 x 20.5 см	1	Пошкодж. (титулка не тримається книги, в окремих місцях надірвана сторінки дещо зім'яті, на обкладинці є окремі плями)	
31	Книжечка Марко Боєслав «Бій на Лопаті» (історична поема), 1948 р. Папір тонкий, напівпрозорий, коричневий. Машинопис через кальку з однієї сторони. Обкладинка зі щільного паперу, прикрашена орнаментом. Корінець скріплено білою ниткою навскіс, 10 ст., 15 x 21 см	1	Пошкодж. (сторінки пом'яті, по периметру невеликі загини та розриви, важкочитабельні)	
32	Журнал «Чорний ліс», жовтень 1949 р. редактор Марко Боєслав. Рік III, число 2 (II), неперіодичне видання УПА. Дрогобич – Станіславів - Чернівці. Журнал скріплений в двох місцях металевими скобами. Папір – тонкий, напівпрозорий. Обкладинка м'яка, з щільного паперу. 29 ст., 14.5 x 20 см	1	Пошкодж. (сторінки зім'яті, кінчики загнуті, обкладинка пошкоджена (низ має невеликі надірваності, по лівій стороні дуже протерто та надірвано, у верхній правій стороні олівцем замальовано олівцем не відоми йнапис)	
33	Журнал «Чорний ліс», липень 1949 р., редактор Марко Боєслав Рік III, число I (10), періодичне видання УПА. Дрогобич – Станіславів - Чернівці. Обкладинка скріплена двома металевими скобами. На обкладинці, зображено повстанця з автоматом та гранатою в руці між двома стовбурами дерев. Папір поживклий, щільний. Обкладинка м'яка. Друк через чорну кальку. 51 ст., 14.5 x 20 см	1	Пошкодж. (сторінки потерті, пошкодж. Всі сторінки в правому нижньому куті, мають численні надриви розміром 1.5-3 мм, титульна сторінка по середині дуже протерта до дірок)	

34	Журнал «Чорний ліс» редактор Марко Боєслав Ч. 3-4 (6-7). Неперіодичне видання УПА, 1948 р., друкарня ім. С. Петлюри в Станіславові, 43 ст. На обкладинці напис «Ч 26», зображено повстанця з автоматом та гранатою в руці між двома стовбурами дерев. Папір пожовклий, щільний. Обкладинка - м'яка, з такого ж паперу, напис і зображення синього кольору, текст надруковано з двох боків через синю кальку. Журнал скріплений навскіс міцною ниткою, 16.2 x 24.5 см	1	Пошкодж. (обкладинка, титульна сторінка, стрінки 1, 2, 43 відірвані, низ сильно загнутий, по периметру обкладинка сильно пошкодж. (глибокі надірваності від 1 до 2 см, нижній лівий та верхній правий кут обкладинки - відірвані)	
35	Книжечка Марко Боєслав «У колгоспних путях» Марко Боєслав. Оповідання з большевицької дійсності, 1943 р., з друкарні ім. С. Петлюри в Станіславові. Папір пожовклий, щільний. Машинопис з двох сторін листка через чорну кальку. Є тільки передня частина обкладинки, прикрашена узором у вигляді ланцюга. Корінець прошитий білими нитками, 47 ст, 14.7 x 20.5 ст.	1	Пошкодж. (сторінки мають сліди від плям та бруду)	
36	Книжечка Марко Боєслав «Цілую кров». Оповідання на тлі правдивої події, 1949 р. Папір тонкий, напівпрозорий, машинопис через кальку з однієї сторони. Обкладинка зі щільного паперу, прикрашена орнаментом, скріплена по лівій стороні чорною ниткою, 10 ст 14.5 x 20.5 см	1	Пошкодж. (титулка не тримається книги, сторінки зім'яті, кутики загнуті)	
37	Книжечка Марко Боєслав. «Народові» Збірка поезій, 1949 р. Папір тонкий, напівпрозорий, світло-коричневий. Машинопис через кальку з однієї сторони. Обкладинка зі щільного паперу, прикрашена орнаментом, скріплена по лівій стороні чорною ниткою та металевою скобою, 26 ст., 14 x 20.5 см	1	Пошкодж. (титулка не тримається книги, сторінки дуже зім'яті, над-дерті, кутики загнуті. В нижньому правому куті – велика дірка до 11 ст, розміром – від 10-15 мм до 3-5 мм, корінець має повздовжні розриви)	

Джерело: фонди Івано-Франківського Музею визвольної боротьби ім. С. Бандери.

Останні документи, передані 2 листопада 2021 р. у фонди Івано-Франківського обласного Музею визвольної боротьби імені Степана Бандери, в т. ч. і журнали «Чорний ліс», редактором якого був М. Дяченко («Марко Боєслав»)

Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3343103-v-ivanofrankivsku-prezentuvali-povstanskij-arhiv-iz-rukopisami-marka-boeslava.html#>

**Місце загибелі М. Дяченка з побратимами
в лісовому масиві біля с. Дзвиняч**

Джерело: особистий архів І. Князевича

Додаток М

Спогади Д. Верхоляка на псевдо «Дуб» про М. Дяченка

То була людина з великої букви, відчувалось, ніби то була розмова з учителем, було дуже приємно з ним спілкуватись, він завжди говорив щось повчальне, а спомин про нього лишився крізь роки. Він казав: «Хлопці, ви не усвідомлюєте, що ви собою являєте на нинішній день. Чому чекісти так стараються вас знищити? Бо ж якщо переживете це все, то на вас одного будуть тисячі рівнятися, бо вони не знають того, що знаєте ви, бо ви піднялися на голову вище того суспільства, того середовища, в якому живете». І так воно й було – чи на якихось урочистостях, чи на забаві, чи серед молоді, то всі чекали, що скаже повстанець.

Джерело: інтерв'ю з Верхоляком Дмитром Кузьмичом, 1928 р. н., с. Маркова. Запис 25. 02. 2014 р., с. Маркова. Інтерв'юер Князевич І. С. Особистий архів І. Князевича.

План-конспект позакласного заходу

Тема: «Дяченкознавство».

Мета:

Навчальна: розглянути детальніше окремі моменти життя М. Дяченка;

Ознайомити учнів з діяльністю поета-повстанця;

Висвітлити долю М. Дяченка в Юнацькі роки;

Викликати інтерес учнів до життєвої історії підпільника;

Розвивальна: розвинути в учнів уміння працювати в групах;

Аналізувати історичні уривки;

Вміння розглядати постать підпільника в контексті загального явища українського національно-визвольного руху;

Вміння працювати із історичними портретами;

Виховна: виховати зацікавленість до конкретних діячів ОУН та УПА на прикладі долі М. Дяченка;

Захоплення творчістю повстанців-поетів на прикладі віршів М. Дяченка;

Повагу до учасників Підпілля на прикладі діяльності повстанця;

Виховати усвідомлення впливу на формування світогляду юнацького віку на прикладі даного періоду життя М. Дяченка;

Виховати захоплення діяльністю оунівців на прикладі біографії М. Дяченка.

Обладнання: Картки із завданням, роздатковий матеріал.

I етап – брейн-ринг «Розминка»

- 1) Яким були псевдо Дяченка?
- 2) Де він народився?
- 3) До яких товариств входив Дяченко?
- 4) Коли народився Дяченко?
- 5) Як звали брата і сестер?
- 6) Коли Дяченко вступив до ОУН?
- 7) Якою була доля його батьків?
- 8) Де одружився Дяченко?
- 9) Чим займався поет під час перебування на Холмщині?
- 10) Як називається його найвідоміша збірка поезій?

II етап – «Що спільного»

Командам називається ряд понять, за ними вони мають визначити те, що їх об'єднує чи є спільною ознакою.

- 1) (повстанські поети) – «Полтава», «Боєслав», «Горновий».
- 2) (редактор часописів) – «Чорний ліс», «Шлях перемоги».
- 3) (збірки поета) – «Іскри», «Непокірні слова», «Юні дні».
- 4) (родом з Калущини) – Дяченко, Бандера, Гонта.
- 5) (дослідники біографії) – Іщук, Бойчук, Дрогомирецький.

III етап – «реставратор»

Обом командам надається уривок історичного тексту в яких пропущені окремі слова. Їх потрібно відгадати та вставити у пропуски.

Текст 1: За свою діяльність М. Дяченко був нагороджений _____ Хрестом Заслуги. М. Дяченко займав посаду референта _____ Карпатського крайового проводу ОУН. Був підозрюваний в приналежності до ОУН під час судового слідства по справі Миколи _____. В 1939 р. після виходу з тюрми виїхав на територію _____. Дружину М. Дяченка звали _____.

Текст 2: М. Дяченко був редактором підпільного журналу _____, який був однойменний до лісового масиву. М. Дяченко очолював спортивно-

патріотичне товариство _____. Гімназійним другом та однодумцем М. Дяченка був Василь _____. М. Дяченко для своєї друкарки М. Свідрук написав пісню _____ яку вважають народною. М. Дяченко загинув під час облави на околиці села _____.

IV етап – «Історичні пазли»

Учням дається однаковий набір фрагментів світлини Дяченка, перемішані із зайвими фрагментами. Завдання виконується на швидкість – хто швидше складе, та команда і виграє конкурс.

V етап – робота із поезією

Учням надається чотири вірші, автором яких є Марко Боєслав. Їх необхідно розділити за двома категоріями: пейзажною та заклику до боротьби.

РАНОК

Гей, кинув ранок злотий диск
На синій стадіон безкрай...
Б'є в венах кров, мов водотриск,
Лице вогнем п'яним палає.

Гаї, діброви загули –
Співають гімни змагунові.
Ліг переможець на килим –
На перламутри зефірові.

ВЕСНЯНИЙ ВЕЧІР

З бандурою в бору вже вечір сів,
Над нивами танцюють тіні чорні.
Серпом сріблястим в небі дзвонить нів –
Десь у селі співають гучно жорна.

Регочеться в ставах весна.

Я йду, її черствим похміллям п'яний.
 Дивлюсь – аж ген, де обрій зір напняв,
 Земля і небо – наче океани...

Пливуть, запінившись, в чорняву даль,
 Ворушить теплий вечір тихі плеса,
 Вдивлявся вечір мрійно у звіз даль,
 А на лотоках десь млинів колеса
 Гуркочуть громом...

ГОТОВІ БУДЬТЕ

Готові будьте! Момент надходить!

Чи вже нагострені мечі?
 Колони – струнко! До походу!
 Зневіру й жах мечем паліть!

Народу честь, і воля, й право,
 Людині гідність! Геть ярмо,
 Геть підступ, глум катів лукавих
 Конай, спотворена тюрмо!

До зброї кожний, кожна хато!
 У наступ, чоти! Смерть катам!
 З щитами жде нас горда мати!
 У наступ! Слава! Воля нам!

КЛЕКОЧЕ ГНІВНО ЧАС

Клекоче гнівно час боями,
 Палають революції вогні.
 Ходіть в похід святий із нами,
 Хай загримить мільйонів гнів

У всіх хатах, на всіх просторах,
Хай заговорять ріки й гори
Устами рідного закону!
Не жалуйте рідні і дому,
Коли Вітчизна кличе вас
Світити Духові гнівному
Всі вівтарі в блаженний час
І вимести сміття із Храму
Уже розкритими руками!
Вставайте – йдемо вже!
Зове момент блажен!